

DE

VERANDERINGEN IN DE
BEVOLKINGSSAMENSTELLING
VAN ROTTERDAM ZUID

HERVERDEELEDDE

STAD.

GIS CUSTERS

DE HERVERDEELDE STAD

Veranderingen in de bevolkingssamenstelling
van Rotterdam Zuid¹

Gijs Custers

Erasmus University Rotterdam Department
of Public Administration and Sociology

**Erasmus
University
Rotterdam**

In opdracht van

Nationaal Programma Rotterdam-Zuid (NPRZ)
Kenniswerkplaats Leefbare Wijken

Dit rapport is een uitgave van de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken. De Kenniswerkplaats Leefbare Wijken is een samenwerkingsverband tussen de gemeente Rotterdam en de Erasmus Universiteit Rotterdam met als tweeledig doel: a) het ontwikkelen van beleids- en praktijkrelevante kennis op het gebied van leefbaarheid in stadswijken en b) bij dragen aan de uitwisseling en toepassing van deze kennis in het Rotterdamse beleid. Alle publicaties en activiteiten zijn te vinden op: www.kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl/

Grafisch ontwerp: Karin ter Laak

ISBN 978-90-75289-51-0

©ESSB, G. Custers

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

¹Ik wil graag Godfried Engbersen en Erik Snel bedanken voor hun inhoudelijke begeleiding tijdens het schrijven van dit rapport. Ook ben ik dank verschuldigd aan Wim van der Zanden en Matthieu Permentier voor hulp bij de analyses van het rapport.

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	3
1. Introductie	8
2. Nationaal Programma Rotterdam Zuid	9
3. Maasstad aan de Monitor	11
4. Data en methode	14
5. Resultaten deel 1: de herverdeelde stad	16
5.1. Zeven groepen in Rotterdam	17
5.2. Groepsverschillen in kapitaalportfolio	20
5.3 Veranderingen in de geografie van de zeven groepen in Rotterdam Zuid	21
5.4 Inzoomen op Rotterdam Zuid	23
5.5 Het economisch, sociaal en cultureel kapitaal van Zuid	25
5.6 Samenvattend: groei in het midden en ongelijke geografische spreiding	28
6. Resultaten deel 2: Burgerparticipatie, buurtwaardering en buurtcohesie in Rotterdam Zuid	29
6.1 Vrijwilligerswerk	29
6.2 Buurtparticipatie	30
6.3 Hulp aan bewoners en betrokkenheid bij stads- en buurtplannen	31
6.4 Buurtwaardering en sociale cohesie	31
6.5. Samenvattend: verschillen in soort participatie en frequentie	33
7. Conclusie en discussie	34
7.1 Samenvatting bevindingen	34
7.2 Verklaringen en reflectie	35
7.3 Beleidsdoelen NPRZ	37
7.4 Beleidsaanbevelingen NPRZ	38
8. Bijlage	41
8.1 Beschrijving Wijkprofiel	41
8.2 Metingen	41
8.3 Latente klassenanalyse en robuustheidchecks	42
8.4 Representativiteit en ontwikkeling gewichten	46
8.5 Tabel sociale groepen met betrouwbaarheidsintervallen	47
9. Referenties	48

SAMENVATTING

De groepssamenstelling van Rotterdam

Het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) is een uniek langdurig programma om de sociaaleconomische situatie op Zuid te verbeteren. Dit rapport onderzoekt of een van de brede doelstellingen van het programma wordt behaald, namelijk het aantrekken en behouden van middengroepen op Zuid.

Daarbij gaan we in op de vraag of de verschillen in de aanwezigheid van middengroepen kleiner worden vergeleken met de rest van Rotterdam. Dit onderzoek kijkt daarom naar de klassenstructuur van Rotterdam en welke sociale groepen zich in de stad bevinden. Daarbij wordt een brede definitie gehanteerd van sociale klasse. We kijken naar dat drie vormen van 'kapitaal' die de Rotterdammers bezitten, namelijk:

1. **Economisch kapitaal:** inkomen en vermogen.
2. **Cultureel kapitaal:** opleiding en cultuurparticipatie.
3. **Sociaal kapitaal:** netwerk en sociale steun.

Op basis van deze drie kapitaalsoorten komen we tot de volgende indeling van zeven sociale groepen en hun karakteristieke kenmerken:

1. **Gevestigde bovenlaag:** heeft veel van alle kapitaalsoorten, vooral zeer hoog economisch kapitaal
Kenmerken: werkenden, stellen met/zonder kinderen, autochtonen
2. **Culturele middengroep:** heeft in verhouding tot andere middengroepen veel cultureel kapitaal, verder ook bovengemiddeld economisch en sociaal kapitaal
Kenmerken: werkenden, relatief jong
3. **Stabiele middengroep:** scoort rondom gemiddelde op alle kapitaalsoorten
Kenmerken: werkenden, stellen met/zonder kinderen
4. **Contactarme middengroep:** heeft relatief weinig sociaal kapitaal voor een middengroep, wel ruim voldoende economisch en cultureel kapitaal
Kenmerken: werkenden en gepensioneerden, stellen met/zonder kinderen, man
5. **Opkomende middengroep:** heeft veel cultureel, maar weinig economisch kapitaal. Verder relatief veel sociaal kapitaal
Kenmerken: werkenden en studenten, relatief jong, alleenstaand, migratieachtergrond
6. **Verbonden lagere groep:** heeft weinig economisch en cultureel kapitaal, maar relatief hoog op sociaal kapitaal
Kenmerken: mix van arbeidsmarktstatus (werkend, werkloos, gepensioneerd), relatief oud, alleenstaand, vrouw
7. **Precariaat:** heeft weinig van alle kapitaalsoorten
Kenmerken: mix van arbeidspositie (werkend, werkloos, gepensioneerd), alleenstaanden en eenouderhuishoudens, migratieachtergrond

Deze typologie toont dat de klassenstructuur van Rotterdam een divers karakter heeft. Er is niet één hogere groep, middengroep of lagere groep, maar de stad bestaat uit een gevarieerd aantal groepen die zowel op economisch, sociaal en cultureel vlak van elkaar verschillen. Vooral in het midden en aan de onderkant van de klassenstructuur bestaat er variatie, we spreken dus van een *middensegment* en een lager segment.

Belangrijkste bevinding: meerdere middengroepen groeien en de verbonden lagere groep krimpt

In de analyse is gekeken naar de veranderingen in het aandeel van deze groepen in de stad tussen 2010 en 2019. Deze veranderingen zijn weergegeven in Tabel S1.

Tabel S1 Aandeel van sociale groepen in Rotterdam (2010-2019)

Sociale groep	2010 %	2019 %	Vershil 2010-2019 %
Gevestigde bovenlaag	10	12	2
Culturele middengroep	14	19	5
Stabiele middengroep	16	14	-2
Contactarme middengroep	7	7	0
Opkomende middengroep	20	22	2
Verbonden lagere groep	20	12	-8
Precariaat	13	14	1
Totaal	100	100	

Het is vooral de culturele middengroep (van 14% naar 19%) die groeit en de verbonden lagere groep die afneemt (van 20% naar 12%). De groepen met meer cultureel kapitaal groeien ten koste van de groepen met minder cultureel kapitaal.

Economisch kapitaal speelt ook een rol, gezien de toename van de gevestigde bovenlaag (+2 procentpunten) en culturele middengroep. Daarnaast is er een 'verharding' in het lager segment. Terwijl de verbonden lagere groep in omvang afneemt, groeit de meest kwetsbare groep, het precariaat, licht met 1 procent.

Focus op Rotterdam-Zuid: verschillen tussen buurten en veranderingen in groepssamenstelling

Op Zuid zien we deels andere veranderingen dan op het niveau van Rotterdam (Tabel S2). Hier gaat een afname van de stabiele middengroep (-5 procentpunten) gepaard met een toename van de culturele middengroep (+5 procentpunten).

Verder neemt de verbonden lagere groep ook af op Zuid (-8 procentpunten), terwijl de opkomende middengroep (+4 procentpunten) en het precariaat toenemen (+4 procentpunten).

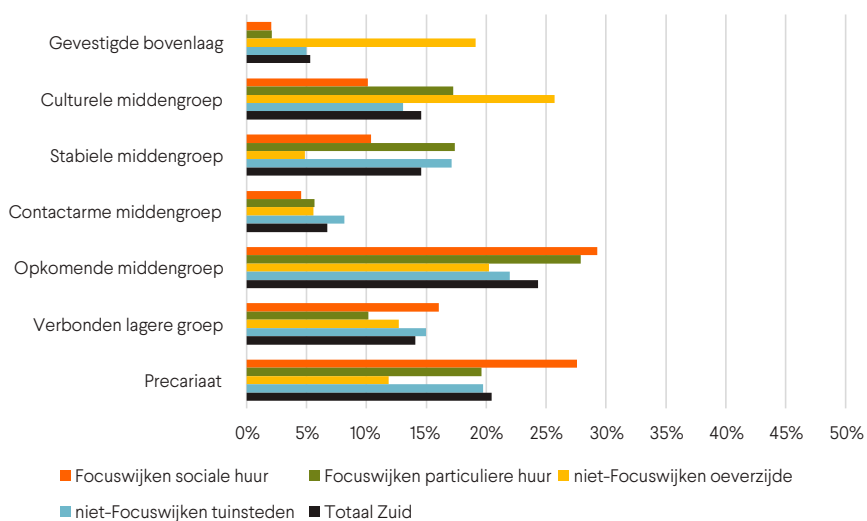
Op Zuid zien we dus ook een groei van bepaalde middengroepen, maar de verharding aan de onderkant is er ook groter.

Tabel S2 Aandeel van sociale groepen in Rotterdam Zuid (2010-2019)

Sociale groep	2010 %	2019 %	Vershil 2010-2019 %
Gevestigde bovenlaag	5	5	0
Culturele middengroep	10	15	5
Stabiele middengroep	19	14	-5
Contactarme middengroep	6	6	0
Opkomende middengroep	21	25	4
Verbonden lagere groep	22	14	-8
Precariaat	17	21	4
Totaal	100	100	

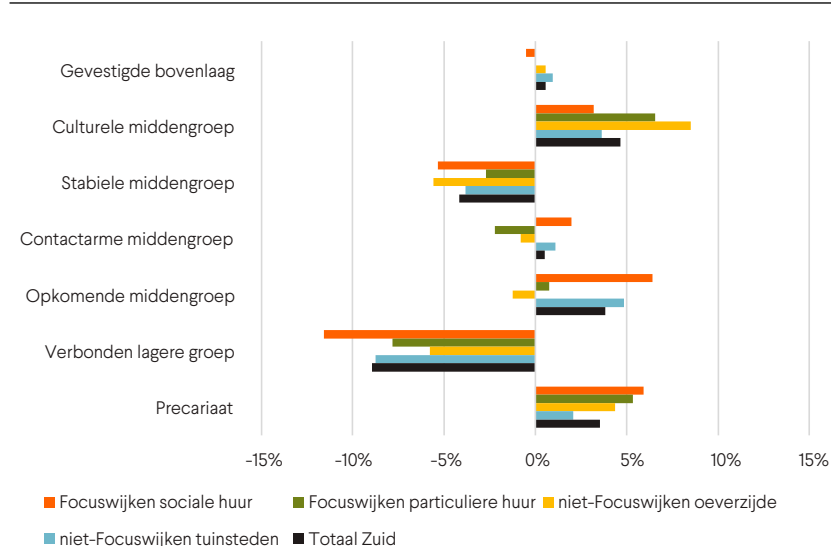
Op Zuid bestaan grote verschillen tussen typen buurten in welke groepen er wonen. In de oeverzijde buurten zijn vaak de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep te vinden, en in de focuswijken wonen vaak de opkomende middengroep en het precariaat. Deze verschillen zijn weergegeven in figuur S1.

Figuur S1 Aandeel sociale groepen op Zuid in 2019, uitgesplitst naar vier typen buurten.

Er zijn ook verschillen tussen de gebieden in welke mate groepen toenemen en afnemen. De culturele middengroep neemt het meest toe in de oeverzijde buurten en de focuswijken met veel particuliere huur. De opkomende middengroep groeit het meest in de focuswijken met veel sociale huur (corporatiewoningen). In dit gebied neemt ook de verbonden lagere groep sterk af. Deze veranderingen zijn weergegeven in figuur S2.

Figuur S2 Veranderingen in aandeel van sociale groepen op Zuid tussen 2010 en 2019, uitgesplitst naar vier typen buurten (in procentpunten).

Burgerparticipatie: verschillen tussen groepen in betrokkenheid bij stads- en buurtplannen

Naast de veranderingen in de groepssamenstellingen is in dit rapport ook gekeken naar het niveau van burgerparticipatie onder de sociale groepen en hoe ze hun buurt waarderen en de buurtcohesie ervaren. Hieruit zijn de volgende conclusies te trekken:

- Mensen uit de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep zijn vaker vrijwilliger en actief in de buurt, maar de verschillen met andere groepen worden kleiner tussen 2010 en 2019. De actieven uit de verbonden lagere groep en het precariaat zetten zich het vaakst op wekelijkse basis in.
- Er zijn kleine verschillen tussen groepen in het bieden van hulp aan andere bewoners maar grote verschillen in betrokkenheid bij maken van stads- en buurtplannen.
- Er zijn relatief kleine verschillen tussen de groepen in de mate van buurtwaardering en ervaren sociale cohesie. De scores hierop zijn meer afhankelijk van het gebied waar men woont.

Doelen NPRZ en aanbevelingen voor beleid

Het onderzoek laat zien dat het aandeel middengroepen op Zuid groeit. Het doel van het NPRZ om de middengroepen op Zuid aan te trekken en te behouden lijkt daarmee deels te slagen.

De verschillen met de rest van Rotterdam in de aanwezigheid van kapitaalkrachtige groepen (gevestigde bovenlaag en culturele middengroep) worden echter niet kleiner, maar groter. De vraag is of deze verschillen groter of kleiner zullen worden in de resterende periode dat het NPRZ loopt.

We zien enkele ontwikkelingen, waaronder de economische impact van Covid, die nadelig kunnen uitpakken voor de positie van verschillende groepen uit het lagere en middensegment. Daarom worden de volgende beleidsaanbevelingen gegeven aan het einde van het rapport:

1. Ondersteun de opkomende middengroep: meer koopwoningen die ook voor starters betaalbaar zijn en gericht arbeidsmarktbeleid.

Om de opkomende middengroep en andere sociale stijgers voor Zuid te behouden, moeten er voldoende koopwoningen zijn die ook voor starters betaalbaar zijn. Daarnaast wordt deze groep hard getroffen door Covid vanwege de vele flexibele banen. Zorg voor inkomensondersteuning en mogelijkheden tot omscholing.

2. Help de lagere sociale groep en het precariaat en benut hun burgerparticipatie

Behalve het aandeel middengroepen zien we op Zuid ook een zekere groei van het precariaat, waaronder veel werklozen en gepensioneerden. Zorg voor voldoende voorzieningen voor deze groep om sociaal isolement tegen te gaan en benut hun potentieel om bij te dragen aan de leefbaarheid van de buurt.

3. Investeer in de sociale infrastructuur, behoud het sociale weefsel in wijken

Investeringen in de sociale infrastructuur in buurten zijn belangrijk. Goede kwaliteit van de gebouwde omgeving en de publieke ruimte (straten, parken, pleinen) en daarbij aantrekkelijke voorzieningen van de middengroepen zorgt voor mensen op straat die elkaar kunnen ontmoeten en elkaar enigszins leren kennen. Een goede sociale infrastructuur vraagt ook om (semi-)publieke voorzieningen, zoals buurtcentra, een bibliotheek, en andere plekken waar burgers elkaar kunnen ontmoeten en activiteiten kunnen ontwikkelen. Dit is cruciaal voor het sociale weefsel van de wijk. Tegelijkertijd moeten herstructureringsoperaties en woonbeleid meer rekening houden met het aanwezige sociale weefsel in buurten. Lokale netwerken vormen vaak een belangrijke bron van steun voor bewoners uit het lagere segment.

4. Geef lagere sociale groepen meer stem bij stedelijke planvorming

Het NPRZ kan meer ruimte bieden voor zeggenschap van de diverse bewoners op Zuid. Dit kan mogelijke toekomstige conflicten rondom herstructurering voorkomen.

5. Bewaak de balans in de bevolkingssamenstelling op Zuid door gericht woningbeleid

Er bestaan binnen Zuid grote verschillen in waar bepaalde groepen wonen. Het woningbeleid dient er rekening mee te houden dat er een goede balans binnen maar ook tussen buurten ontstaat.

6. Meer grip op de woningmarkt, verminder de invloed van particuliere beleggers en speculanten

Om de toenemende invloed van investeerders en speculanten te beperken en te zorgen dat bewoners een eerlijke kans krijgen op de woningmarkt, moet de gemeente meer instrumenten inzetten om de bestaande woningvoorraad te reguleren.

INTRODUCTIE

Rotterdam is de stad van twee snelheden. Deze beeldspraak van de inmiddels overleden journalist Mark Hoogstad typeert voor veel Rotterdammers het huidige beeld van de stad. Aan de ene kant kent de stad een fase van bloei gekenmerkt door groei van de bevolking en economie. Aan de andere kant lijkt een deel van de stad niet te profiteren van de toenemende welvaart. Het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) probeert deze 'tweedeling' te doorbreken middels een uniek programma op het gebied van sociaal beleid. Middels grote investeringen in wonen, werk en onderwijs over een periode van 20 jaar tracht het NPRZ de sociaaleconomische situatie van Rotterdam Zuid te verbeteren (NPRZ, 2019).

Dit rapport vormt een onderdeel van de monitoring van het NPRZ. Het doel van het rapport is om de beleidsdoelen van het NPRZ te spiegelen aan de ontwikkelingen in de bevolkingsamenstelling van de buurten op Zuid en Rotterdam als geheel. Studies die de bevolkingsontwikkeling van de stad onderzoeken, kijken vaak naar groepen gebaseerd op kenmerken zoals inkomen, opleiding of woonsituatie. Hoewel inzichtelijk, is het niet altijd even duidelijk hoe deze verschillende kenmerken met elkaar samenhangen. In dit rapport wordt daarom een typologie ontwikkeld die een breder perspectief biedt op de sociale compositie van de stad. Er wordt gekeken naar het economisch, sociaal en cultureel kapitaal dat Rotterdammers hebben en welke groepen op basis daarvan kunnen worden onderscheiden. Het rapport bouwt daarmee voort op onderzoek dat is verschenen in *Maasstad aan de Monitor* (Engbersen et al., 2019). De meerwaarde voor het NPRZ is dat de typologie een rijker beeld geeft van sociale ontwikkelingen op Zuid dan momenteel gebeurt in de huidige monitoring.

Het rapport is als volgt opgebouwd. Eerst wordt een korte samenvatting gegeven van het NPRZ-programma en de beleidsdoelen. Daarna wordt uitleg gegeven over de typologie uit *Maasstad aan de Monitor* en de relatie tot de NPRZ-beleidsdoelen. Vervolgens wordt de analyse gepresenteerd die is uitgevoerd op basis van de Wijkprofieldata van de gemeente. De analyse betreft de ontwikkeling in de sociale groepssamenstelling van Rotterdam tussen 2010 en 2019. Naast de ontwikkeling in de groepssamenstelling is gekeken naar ruimtelijke aspecten (welke groep woont waar; hoe ontwikkelt zich dit) en andere sociale aspecten van de groepen (burgerparticipatie, buurtwaardering en sociale cohesie). Het rapport eindigt met een discussie van mogelijke verklaringen en implicaties voor beleid.

HOOFDSTUK 2

NATIONAAL PROGRAMMA ROTTERDAM ZUID

Het NPRZ is gestart in 2011 naar aanleiding van het advies van de commissie Deetman/Mans waarin werd gepleit voor een structurele aanpak van de stapeling van sociale problemen in Rotterdam Zuid. Het NPRZ betreft een samenwerkingsverband tussen verschillende actoren, waaronder de gemeente Rotterdam, onderwijsinstellingen, woningbouwcorporaties en werkgevers. Het Rijk investeert in de periode 2011-2031 extra middelen om het programma mogelijk te maken. Het centrale doel van het NPRZ is om Rotterdam Zuid in een periode van 20 jaar naar het sociaaleconomisch gemiddelde van de G4 te brengen. Dat wil zeggen dat Rotterdam Zuid in 2031 even hoog moet scoren als Amsterdam, Den Haag, Utrecht en de rest van Rotterdam op verschillende sociaaleconomische indicatoren zoals inkomen, werkloosheid, WOZ-waardes, Citoscores en schooluitval.

Het NPRZ-programma is onderverdeeld in drie centrale pijlers: Werk, Wonen en Onderwijs. Elke pijler bevat gerichte investeringen in bepaalde doelgroepen op Zuid of in de woningvoorraad. De pijler Werk omvat hoofdzakelijk het bieden van baangaranties aan jongeren en het helpen van werkzoekenden met het vinden van een baan. De pijler Onderwijs richt zich op het creëren van gelijke kansen voor kinderen via extra programma's op de basisschool en middelbare school. Daarnaast worden jongeren gestimuleerd om studierichtingen te kiezen die hun latere baankansen vergroten (vooral in de zorg en techniek). De pijler Wonen dient tenslotte om de woningvoorraad van Rotterdam Zuid te verbeteren. Dit gebeurt enerzijds door het renoveren van bestaande woningen en anderzijds door het bouwen van (duurdere) koopwoningen.

De analyse in dit rapport kijkt naar het verband tussen de drie pijlers en de sociaaleconomische ontwikkelingen op Zuid. Er wordt onderzocht in welke mate ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, de woningmarkt en in het onderwijs samenhangen met veranderingen in de Rotterdamse klassenstructuur. Het onderzoek is daarbij wel grotendeels voortgekomen uit de doelstellingen van de pijler Wonen, met name het doel om meer middengroepen op Zuid aan te trekken en te behouden. Door het transformeren van de woningvoorraad hoopt het NPRZ de selectieve migratie naar en vanuit buurten op Zuid te doorbreken. Men wil voorkomen dat alleen lagere inkomensgroepen en kwetsbare huishoudens zich op Zuid vestigen, terwijl degenen die het maatschappelijk beter krijgen vertrekken. Het NPRZ wil middengroepen op Zuid behouden of aantrekken door bepaalde typen huizen te bouwen en woonmilieus te creëren die beter aansluiten bij de behoeften van deze groep. Het vergroten van het aandeel middengroepen is nodig om meer 'balans' te krijgen in de bevolkingssamenstelling op Zuid. De gedachte is dat wanneer verschillende groepen bij elkaar wonen op Zuid, dit het samenleven bevordert en dat groepen kunnen profiteren van elkaars aanwezigheid.

Een belangrijke doelgroep binnen het beleid zijn de 'sociale stijgers' (zie ook Permentier, 2019). Dit zijn doorgaans personen die opgroeien of zich op jonge leeftijd vestigen in de stad en daarna stijgen op de maatschappelijke ladder. Dit kan bijvoorbeeld zijn

door het verkrijgen van een hoger inkomen, een hoger opleidingsniveau of een hogere beroepsstatus. Het NPRZ wil deze groep graag meer voor Zuid behouden door aantrekkelijke woonmilieus te creëren. Er wordt verondersteld dat deze groep een belangrijke verbindende rol in de wijk kan spelen. Doordat ze langer in de buurt wonen zijn ze meer betrokken bij de omgeving en de sociale stijgers kunnen bovendien als rolmodel voor jongere bewoners fungeren.

Binnen het NPRZ wordt verder een onderscheid gemaakt tussen twee gebieden. Ten eerste zijn er zeven buurten die bekend staan als de 'focuswijken'.¹ In deze buurten worden de sociale problemen en de sociaaleconomische achterstand het grootst geacht en daarom gaat de meeste beleidsaandacht uit naar deze buurten. De rest van Zuid, waar dus relatief minder beleidsaandacht naar uitgaat, wordt naar gerefereerd als 'NPRZ overig'. In de analyses wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met dit onderscheid.

We merken hier op dat dit rapport geen directe evaluatie vormt van het NPRZ-beleid rondom Wonen en ook niet van Werk en Onderwijs. De resultaten in dit rapport geven echter wel een indicatie van veranderingen in de sociale structuur die plaats hebben gevonden op Zuid.

¹ Dit betreft de buurten Tarwewijk, Carnisse, oud-Charlois, Bloemhof, Hillesluis, Afrikaanderwijk en Feijenoord.

MAASSTAD AAN DE MONITOR

In Maasstad aan de Monitor zijn meerdere studies gebundeld die in de periode 2016-2020 zijn uitgevoerd door een team sociologen van de Erasmus Universiteit Rotterdam. In een aantal van deze studies wordt gebruik gemaakt van een typologie van de Rotterdamse klassenstructuur. Deze typologie wordt in dit rapport verder ontwikkeld en uitgewerkt. We beschrijven eerst de achtergrond van deze typologie en daarna de relevantie voor het NPRZ.

De typologie in Maasstad aan de Monitor is een model van de Rotterdamse klassenstructuur. Het idee van sociale klassen impliceert dat verschillende sociale groepen kunnen worden onderscheiden die in een hiërarchische verhouding tot elkaar staan. Het begrip 'sociale klasse' heeft een lange traditie in de sociologische literatuur maar wordt veelal in sociaaleconomische termen omschreven. In dit onderzoek definiëren wij sociale klasse volgens de ideeën van de socioloog Pierre Bourdieu, namelijk als het bezit van economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Het bezit van deze kapitaalsoorten tezamen bepaalt de maatschappelijke positie die iemand inneemt, oftewel de positie in de klassenstructuur.

Er bestaat doorgaans consensus over wat wordt verstaan onder economisch en sociaal kapitaal. Economisch kapitaal omvat de economische middelen (inkomen, vermogen) die mensen tot hun beschikking hebben, terwijl sociaal kapitaal refereert naar de hulpbronnen die men uit een sociaal netwerk kan verkrijgen (Engbersen et al., 2019: 18). Cultureel kapitaal is een iets ingewikkelder begrip. Cultureel kapitaal is de mate waarin iemand de levensstijl vertoont en beheerst die cultureel dominant is, waarbij 'dominant' vaak als elitecultuur wordt opgevat. In de eerste plaats wordt daarom vaak verwezen naar het behaalde opleidingsniveau, omdat dit een geïnstitutionaliseerde indicator is van 'competentie' (Engbersen et al., 2019: 18). Ten tweede worden bepaalde cultuuruitingen geassocieerd met de elite, zoals het bezoeken van museums of theaters of het lezen van bepaalde boeken. Ook het hebben van verfijnde smaak, zelfreflectie en weten 'hoe het hoort' wordt als een uiting gezien van cultureel kapitaal. Wie meer van dit soort eigenschappen heeft, bezit dus meer cultureel kapitaal.

Deze kapitaalsoorten kunnen bepaalde voordelen opleveren, afhankelijk van het domein waar men naar kijkt. Het hebben van economisch kapitaal kan iemand bijvoorbeeld een goede uitgangspositie geven op de woningmarkt. Cultureel kapitaal, aan de andere kant, is belangrijk voor carrière te kunnen maken in bepaalde sectoren, zoals de kunst of architectuur. Een belangrijke eigenschap van kapitaalsoorten is verder dat ze converteerbaar zijn in zekere mate. Dat wil zeggen, met het bezit van een kapitaalsoort kan ook een ander kapitaalsoort worden verworven. Het hebben van veel connecties (sociaal kapitaal) kan iemand bijvoorbeeld een betere baan opleveren, wat weer leidt tot een hoger bezit van economisch kapitaal. Kapitaalsoorten kunnen dus op verschillende manieren worden ingezet en geven op bepaalde wijze voordeel aan de bezitters ervan.

Deze meerdimensionale benadering, waarin naar meerdere kapitaalsoorten wordt gekeken, heeft als meerwaarde dat we een meer genuanceerd en veelzijdig beeld

krijgen van ongelijkheid in Rotterdam. Mensen kunnen namelijk in sommige aspecten op elkaar lijken en in andere aspecten weer van elkaar verschillen. Een (jonge) kunstenaar en een kassière hebben vaak een soortgelijke economische positie. Toch verschilt hun maatschappelijke status aanzienlijk, omdat de eerste vaker over meer cultureel kapitaal beschikt. Deze meerdimensionale klassenbenadering is daarmee een toevoeging op de Rotterdamse monitoring, waarin vaak wordt gekeken naar inkomensgroepen (bijv. Permentier, 2019) of meer specifiek naar de groep 'lage inkomens'. Deze Rotterdamse studies verliezen de heterogeniteit binnen dergelijke inkomensgroepen, oftewel op andere vormen dan economisch kapitaal, uit beeld.

Uit Maasstad aan de Monitor bleek dat er binnen de groep lage inkomens nog aanzienlijke variatie bestaat in het sociaal en cultureel kapitaal dat mensen bezitten. Er werd een opkomende middengroep geïdentificeerd, die weinig economisch kapitaal heeft maar relatief veel sociaal en cultureel kapitaal. Verder was er de verbonden lagere groep, met weinig economisch en cultureel kapitaal maar relatief veel sociaal kapitaal. Een andere groep met 'laag inkomen' was het precariaat, dat weinig bezit van alle kapitaalsoorten. Door een meerdimensionale benadering te hanteren komen twee aspecten beter in beeld: 1) de cumulatie van kapitaalsoorten, dus wie heel veel of weinig verschillende kapitaalsoorten bezit, en 2) de differentiatie van kapitaalsoort, wie veel van een bepaalde kapitaalsoort bezit maar weinig van een andere (Engbersen et al., 2019: 18).

In dit rapport worden zeven sociale groepen onderscheiden die verschillen in hun bezit van economisch, sociaal en cultureel kapitaal:

- Gevestigde bovenlaag
- Culturele middengroep
- Stabiele middengroep
- Contactarme middengroep
- Opkomende middengroep
- Verbonden lagere groep
- Precariaat

We spreken hier overigens over sociale groepen en niet sociale klassen, omdat de term 'sociale klasse' relatief weinig wordt gebruikt in de Nederlandse context. De groepen worden in de resultaten uitgebreid beschreven.²

De relevantie van de analyse in dit rapport voor de beleidsdoelen van het NPRZ is driedelig. Ten eerste is het NPRZ erop gericht om meer middengroepen op Zuid aan te trekken en te behouden. De typologie uit Maasstad aan de Monitor toont dat het middensegment van de klassenstructuur een gedifferentieerd karakter heeft. Er bestaat niet één middengroep, maar een segment van middengroepen die onderling verschillen in hun bezit van de verschillende kapitaalsoorten (vgl. Engbersen, Snel & Kremer, 2017). Wat deze middengroepen met elkaar verbindt, is het bezit van voldoende economisch kapitaal in combinatie met het bezit van relatief veel sociaal en/of cultureel kapitaal. Een uitzondering hierop is de opkomende middengroep, een groep met relatief weinig economisch kapitaal. Hier komen we op terug in de conclusie en discussie. Het punt is dat de analyse in dit rapport het diverse karakter van het middensegment inzichtelijk maakt en daarnaast laat zien welke middengroepen zich op Zuid vinden (en waar binnen Zuid).

Ten tweede toont de analyse in dit rapport wat de veranderingen zijn in het aandeel

² De analyse in het huidige rapport kent een aantal kleine verschillen met de typologie in Maasstad aan de Monitor. Zo worden niet acht maar zeven groepen onderscheiden en de namen van de groepen zijn in sommige gevallen anders en of worden anders gebruikt. De typologie in Maasstad aan de Monitor van acht sociale groepen in Rotterdam is gemaakt op basis van de Wijkprofieldata die is verzameld in 2015. De veranderingen in dit rapport komen voort uit voortschrijdend inzicht en het feit dat de data van 2015 niet helemaal vergelijkbaar zijn met de Wijkprofieldata die hier wordt gebruikt (uit 2010 en 2019). Een belangrijke kanttekening is dus dat de huidige analyse in grote mate overeenkomt met die in Maasstad aan de Monitor, maar niet één op één te vergelijken is.

van verschillende groepen in Rotterdam tussen 2010 en 2019 en wat de veranderingen zijn per gebied (focuswijken, NPRZ overig en rest van Rotterdam). Hierdoor kan worden onderzocht of de beleidsdoelen van het NPRZ, namelijk meer middengroepen aantrekken en behouden, worden bereikt.

Ten derde geeft dit rapport ook een indicatie van het potentieel voor sociale stijging op Zuid. Van de opkomende middengroep wordt verwacht dat een deel op latere leeftijd zal stijgen op de maatschappelijke ladder. Een grote aanwezigheid van deze groep in buurten is dus een indicatie dat er mogelijk veel sociale stijgers aanwezig zijn in de buurt. Aangezien sociale stijgers een belangrijke doelgroep vormen binnen het NPRZ, wordt in dit rapport dieper ingegaan op de opkomende middengroep en hun potentieel voor sociale stijging.

DATA EN METHODE

Om de ontwikkeling in sociale groepen in kaart te brengen wordt gebruik gemaakt van de Wijkprofieldata die is verzameld in 2010 en 2019. Het Wijkprofiel is een beleidsinstrument van de gemeente Rotterdam om de sociale en fysieke staat van de stad te monitoren. Het Wijkprofiel combineert data uit diverse administratiebronnen en twee grootschalige enquêtes (het Wijkonderzoek en Veiligheidsonderzoek). Dit onderzoek gebruikt het Wijkonderzoek (Sociale index) en een selectie van administratieve data. De doelpopulatie is Rotterdammers van 18 jaar en ouder. In de bijlage kan meer informatie worden gevonden over de achtergrond en verzameling van de data. Tevens bevat de bijlage een meer uitgebreide beschrijving van onderstaande metingen en welke methodologische keuzes er zijn gemaakt.

Economisch kapitaal

Voor de analyse worden in totaal zes metingen van economisch, sociaal en cultureel kapitaal gebruikt. Economisch kapitaal wordt gemeten aan de hand van de volgende twee variabelen:

Huishoudinkomen: in de enquête konden respondenten aangeven wat het inkomen van huishouden is middels vijf inkomenscategorieën. In combinatie met gegevens over de huishoudsamenstelling zijn deze gereduceerd tot een gestandaardiseerde maat van vier categorieën: minimum of lager (1), minimum – modaal (2), modaal – 2x modaal (3) en 2x modaal of hoger (4). Missende waarden op de deze variabele zijn geïmputeerd middels een regressieanalyse (zie bijlage).

WOZ-waarde woning: de WOZ-waarde van iemand zijn woning vormt een indicatie van het vermogen dat mensen bezitten. Er worden vier categorieën onderscheiden: huurder <150k (1), huurder >150k (2), koper <225k (3) en koper >225k (4). De WOZ-waardes voor 2010 zijn gecorrigeerd voor inflatie, zodat ze vergelijkbaar zijn met die van 2019.

Sociaal kapitaal

Voor sociaal kapitaal zijn de volgende twee metingen gebruikt:

Sociale steun: een schaalvariabele meet in welke mate respondenten sociale steun ervaren uit hun sociale omgeving. Deze schaal is geconstrueerd uit vier stellingen waarvoor respondenten moesten aangeven in hoeverre ze het ermee eens zijn. De stellingen gingen over het hebben van iemand om mee te praten, belangstelling van familieleden, het gevoel in de steek te zijn gelaten en belangstelling van de omgeving. De drie gecodeerde categorieën zijn: (helemaal) mee oneens (1), neutraal (2) en (helemaal) mee eens (3).

Contactfrequentie vrienden: respondenten is gevraagd hoe vaak ze contact hebben met vrienden, vriendinnen of echt goede kennissen (die niet bij hen in huis wonen). De antwoordcategorieën zijn gecodeerd tot: minstens één keer per week (1) minstens één keer per maand (2) en minder dan één keer per maand.

Cultureel kapitaal

Voor cultureel kapitaal zijn de volgende twee metingen beschikbaar:

Opleidingsniveau: het zelf gerapporteerde opleidingsniveau van respondenten is teruggebracht tot drie categorieën: laag (geen opleiding t/m VMBO) (1) midden (MBO t/m VWO) (2) en hoog (HBO of hoger) (3).

Cultuurparticipatie: deze variabele meet in welke mate respondenten een bezoek brengen aan een film- of theatervoorstelling, concert, cultureel festival en/of museum. De drie gecodeerde antwoord categorieën zijn: minstens één keer per week (1) minstens één keer per maand (2) en minder dan één keer per maand.

De sociale groepen worden bepaald aan de hand van een latente klassenanalyse. Dit is een methode om groepen te identificeren die op gelijke wijze scoren op de variabelen. De scores van respondenten op de variabelen bepalen daarbij hun meest waarschijnlijke groepslidmaatschap. Een voorwaarde is dat binnen een latente groep de correlatie tussen de variabelen zo laag mogelijk is. Het doel van de latente klassenanalyse is dus om groepen te identificeren die zoveel mogelijk dezelfde scores hebben op de variabelen en tegelijkertijd zoveel mogelijk verschillen van andere groepen. De methode is geschikt voor dit onderzoek omdat er groepen mee kunnen worden onderscheiden die variëren in hun bezit van de kapitaalsoorten (bijvoorbeeld weinig economisch kapitaal maar veel sociaal en cultureel kapitaal).

De latente klassenanalyse is uitgevoerd op het gepoolde databestand van 2010 en 2019. Een voorwaarde is dat de metingen tussen 2010 en 2019 gelijk zijn, zodat de groepen voor beide jaren op dezelfde wijze worden geïdentificeerd. Aan deze voorwaarde wordt grotendeels voldaan, al zijn er wel enkele factoren die hier van invloed zijn. Zo heeft de stijging van WOZ-waardes in de periode 2010-2019 invloed op de uitkomsten. Ook is de meting van cultuurparticipatie niet helemaal gelijk tussen de jaren. Deze kwesties worden in de discussie en bijlage besproken.

Een andere voorwaarde is dat de steekproeven voor beide jaren representatief zijn, zodat veranderingen in de sociale groepsamenstelling betrouwbaar zijn en niet worden veroorzaakt door afwijkingen in de steekproef. De steekproeven uit 2010 en 2019 wijken enigszins af van de Rotterdamse populatie op een aantal kenmerken. Om te corrigeren voor deze scheve verdeling zijn een aantal gewichten ontwikkeld op basis van de volgende kenmerken: geslacht, leeftijd, huishoudsamenstelling, etniciteit, opleiding en buurt (zie bijlage). Deze gewichten zijn gebruikt in de latente klassenanalyse en in de beschrijvende analyses van het resultatenhoofdstuk.

DE HERVERDEELDE STAD

De resultaten zijn als volgt opgebouwd. Eerst worden de verdelingen op de variabelen voor beide jaren kort besproken. Daarna volgt een uitgebreide beschrijving van de zeven groepen en hun achtergrondkenmerken. Daarbij gaat aandacht uit naar hoe de groepen van elkaar verschillen en wat de veranderingen zijn in het aandeel van de groepen in de stad. Daarna wordt de geografische spreiding van de groepen over de stad getoond en de veranderingen hierin tussen 2010 en 2019. Ook wordt onderzocht welke veranderingen er op de losse indicatoren hebben plaatsgevonden. Als laatste wordt onderzocht hoe de groepen scoren op burgerparticipatie, buurtwaardering en buurtcohesie.

Tabel 1 toont een overzicht van de variabelen. Uit deze tabel zijn al een aantal dingen af te lezen over veranderingen in de bevolking van Rotterdam. Het aandeel respondenten met 2 keer modaal inkomen of hoger is gestegen, van 16.1% naar 22.5%.³ Het aantal kopers is ook gestegen, van 40.6% naar 44.6% (als we beide groepen kopers bij elkaar optellen). Verder is de sociale steun enigszins afgenomen, van 80.7% die voldoende ervaart naar 75.9%. Ook de contactfrequentie met vrienden is iets lager geworden. In 2019 gaf 7.4% van de respondenten aan minder dan 1 keer per maand contact te hebben, terwijl dit in 2010 5.7% betrof. Het opleidingsniveau en de cultuurparticipatie zijn daarnaast gestegen. Het aandeel lager opgeleiden is gedaald van 41.2% naar 31.7% en het aandeel bezoekers dat minder dan 1 keer per maand gaat is afgenomen van 71.3% naar 58.0% (zie ook bijlage).⁴ Wat uit deze veranderingen valt af te leiden, is dat het economisch en cultureel kapitaal in Rotterdam is gestegen en het sociaal kapitaal licht is gedaald.

³ Het is moeilijk te bepalen in welke mate deze stijging correspondeert met de daadwerkelijke veranderingen in de inkomensverdeling van de Rotterdamse populatie, omdat de Wijkprofielmeting van huishoudinkomen niet direct vergelijkbaar is met de registratiegegevens van het CBS. Hoewel het aandeel midden en hoge inkomens gestaag stijgt in Rotterdam (de Graaf, 2020), lijkt het aandeel van deze groepen in het Wijkprofiel toch oververtegenwoordigd. Hiermee dient rekening te worden gehouden in de interpretatie van de resultaten.

⁴ Met betrekking tot opleidingsniveau zijn de resultaten gewogen. Hier is echter nog een kleine afwijking waar te nemen, omdat de gewichten uiteindelijk nog getrimd zijn (zie bijlage). Daardoor is het aandeel hoger opgeleiden 1.6% hoger in 2010 en 2.1% hoger in 2019. Dit leidt naar verwachting tot een minimale overschatting van het aandeel sociale groepen die hoog opgeleid zijn.

Tabel 1 Beschrijvende statistieken van variabelen (gewogen proporties)

	2010 %	2019 %
Huishoudinkomen		
< minimum	20.7	19.8
minimum - modaal	34.3	29.6
modaal - 2x modaal	28.9	28.1
>2x modaal	16.1	22.5
WOZ-waarde woning		
huurder <150k	31.1	27.8
huurder >150k	28.3	27.7
koper <225k	22.9	26.1
koper >225k	17.7	18.5
Sociale steun		
(helemaal) mee oneens	7.5	9.1
neutraal	11.8	15.0
(helemaal) mee eens	80.7	75.9
Contactfrequentie vrienden		
<1x per maand	5.7	7.4
>1x per maand	19.8	16.8
>1x per week	74.5	75.8
Opleidingsniveau		
laag	41.2	31.7
midden	35.5	36.1
hoog	23.4	32.2
Cultuurparticipatie		
<1x per maand	71.3	58.0
>1x per maand	25.9	36.1
>1x per week	2.7	5.9
N (respondenten)	10,511	11,679

5.1. Zeven groepen in Rotterdam

Op basis van de latente klassenanalyse worden zeven groepen onderscheiden die verschillen in welke mate ze over economisch, sociaal en cultureel kapitaal beschikken. Het aanbrenge van een rangorde in de groepen is niet eenvoudig, omdat de kapitaal-soorten verschillende functies hebben die op diverse wijze kunnen worden ingezet. Er is voor gekozen om economisch kapitaal als primaire bron van ordening te nemen, hoewel op basis hiervan niet voor alle groepen een duidelijke rangschikking te maken is, omdat ze variëren in hun scores op inkomen, WOZ-waardes en huizenbezit. De belangrijkste boodschap is echter dat er niet op alle vlakken een duidelijke hiërarchische ordening mogelijk is tussen de groepen, juist omdat de kapitaal-soorten verschillende waardes hebben. Met name in het middensegment is de ene groep niet per se 'beter af' dan de andere.

Voor elke groep volgt nu een korte beschrijving. Daarbij wordt gebruikt gemaakt van Tabel 2, waarin een overzicht staat van hoe groepen scoren op de indicatoren van de kapitaal-soorten, en Tabel 3, waarin de achtergrondkenmerken van elke groep staan. De naamgeving is verder gebaseerd op hoe de combinatie van kapitaal-soorten en achtergrondkenmerken de groepen het beste duidt. Daarbij is uitgegaan van het principe van de meest gemene deler. Met andere woorden, welke label het beste past bij iedere groep op basis van hun meest typerende kenmerken.

1. **Gevestigde bovenlaag:** dit is een groep die (zeer) hoog scoort op zowel economisch, cultureel en sociaal kapitaal. De groep onderscheidt zich van de andere groepen door het hoge economisch kapitaal. Bijna iedereen binnen deze groep heeft een koopwoning en de WOZ-waarde is 75% hoger dan het stedelijk gemiddelde. Het overgrote deel is tevens hoogopgeleid. Verder bevinden zich hoofdzakelijk werkenden (84%), stellen (90%) en autochtonen (72%) in deze groep. De gevestigde bovenlaag kan dus min of meer worden beschouwd als de 'elite' van Rotterdam.
2. **Culturele middengroep:** de culturele middengroep heeft een stevige positie op economisch en sociaal vlak en onderscheidt zich van de andere (midden)groepen door het hoge cultureel kapitaal. Het gemiddelde opleidingsniveau is HBO en men bezoekt regelmatig cultuurinstellingen of culturele evenementen. Deze groep is aan de jonge kant (gemiddeld 41 jaar) en bevat veel werkenden (82%). De meeste personen wonen huishoudens met twee volwassenen (60%), maar een aanzienlijk deel is ook alleenstaand (31%).
3. **Stabiele middengroep:** deze middengroep heeft doorgaans gemiddelde scores op de kapitaalsoorten. Het economisch kapitaal is redelijk hoog. Het inkomen ligt doorgaans tussen modaal en 2x modaal en 80% is huiseigenaar. Het sociaal kapitaal is ook bovengemiddeld, alleen het cultureel kapitaal is wat lager (opleidingsniveau is ongeveer MBO). Het grootste deel van de stabiele middengroep werkt (68%) en 70% is een stel. De groep krijgt het label 'stabiel' omdat ze een goede economische positie hebben.
4. **Contactarme middengroep:** de contactarme middengroep wordt gekenmerkt door een goede economische en culturele positie, maar een matige positie qua sociaal kapitaal. De ervaren sociale steun is bij velen niet voldoende en de contactfrequentie met vrienden is gemiddeld een paar keer per maand. Een opvallend groot deel van deze groep is man (62%). Het grootste deel van deze groep werkt (62%) en woont in huishouden met twee volwassenen (74%). Het bestaan van de contactarme middengroep toont aan dat het bezit van redelijk veel economisch en cultureel kapitaal niet noodzakelijkerwijs samenvalt met het hebben van veel sociaal kapitaal.
5. **Opkomende middengroep:** deze jonge groep (mediaan: 36 jaar) heeft veel sociaal en cultureel kapitaal, maar weinig economisch kapitaal. Het inkomen is voor de meesten tussen minimum en modaal en slechts 19% heeft een koophuis. Daarnaast is het opleidingsniveau gemiddeld rond HAVO/VWO en men doet meerdere keren per maand aan cultuurparticipatie. Deze groep bestaat uit zowel werkenden (51%), studenten (16%) en werklozen (10%). Ook alleenstaanden (41%) en eenouderhuishoudens (15%) zijn oververtegenwoordigd. Verder heeft 56% een migratieachtergrond. Verwacht wordt dat een deel van deze groep op latere leeftijd sociaal mobiel zal zijn en bijvoorbeeld tot de culturele middengroep gaat behoren. De opkomende middengroep lijkt echter op zekere hoogte ook economisch kwetsbaar.
6. **Verbonden lagere groep:** de verbonden lagere groep bevindt zich economisch gezien aan de onderkant van de klassenverdeling en heeft verder weinig cultureel kapitaal. Slechts 5% bezit een woning met een gemiddelde waarde van 157k. Het opleidingsniveau ligt rond LBO. Aan de andere kant heeft deze groep wel aanzienlijk sociaal kapitaal. Men ervaart doorgaans voldoende sociale steun en heeft regelmatig contact met vrienden. De verbonden lagere groep bevat veel ouderen (gemiddelde leeftijd: 57), vrouwen (62%) en eenpersoonshuishoudens (40%). Deze groep toont dat mensen met een kwetsbare economische positie vaak wel nog sociaal kapitaal hebben om op terug te vallen.
7. **Precariaat:** zoals de naam aangeeft, bevindt het precariaat zich in een precare positie. Deze groep scoort laag op alle kapitaalsoorten. Het inkomen is vaak rond het minimum. Men ervaart gemiddeld weinig sociale steun en heeft weinig contact met vrienden. Het opleidingsniveau is ongeveer LBO/VMBO. De groep bevat veel gepensioneerden (26%) en werklozen (27%). Ook zijn er veel eenouderhuishoudens (16%), alleenstaanden (42%) en mensen met een migratieachtergrond (60%).

Tabel 2 Scores op de indicatoren (gemiddelde per groep). N = 22,190

	Gevestigde bovenlaag	Culturele middengroep	Stabiele middengroep	Contactarme middengroep	Opkomende middengroep	Verbonden lagere groep	Precariaat	Totaal
Inkomen (1-4)	4.0	3.2	2.8	3.0	1.8	1.7	1.5	2.5
WOZ-waarde (mediaan pc6)	374,750	219,052	205,539	222,230	162,396	156,698	142,325	209,621
Koophuis %	90	57	82	61	19	5	12	44
Contactfrequentie vrienden (1-5)	4.6	5.0	4.9	3.2	4.9	4.6	3.4	4.5
Sociale steun (1-5)	4.3	4.3	4.1	3.6	4.0	4.1	2.7	4.0
Opleidingsniveau (1-8)	7.2	7.0	4.7	5.7	5.7	3.1	3.6	5.4
Cultuurparticipatie (1-5)	2.7	3.2	1.9	1.9	2.9	1.5	1.5	2.4

* gemiddelde waarde op basis van de mediaanwaarde op postcode-6 niveau.

Noot: het bereik van de scores staat tussen haakjes. Om de variatie beter te illustreren is het bereik van de originele variabelen gebruikt (zie bijlage).

Tabel 3 Achtergrondkenmerken van de sociale groepen. N = 24,391 beide jaren samengevoegd

	Gevestigde bovenlaag	Culturele middengroep	Stabiele middengroep	Contactarme middengroep	Opkomende middengroep	Verbonden lagere groep	Precariaat	Totaal
Vrouw %	43	49	49	38	57	62	55	52
Leeftijd (gemiddeld)	45	41	46	52	41	57	52	47
Leeftijd (mediaan)	43	38	45	51	36	60	52	45
Werkend >12u %	84	82	68	62	51	24	25	55
Werkloos / uitkering %	1	2	4	3	10	16	27	10
Pensioen %	9	9	15	26	14	36	26	19
Huisvrouw/man %	3	3	7	6	6	17	12	8
Student %	3	4	5	1	16	5	6	7
Eenpersoons hh %	8	31	21	21	41	40	42	31
Stel zonder kinderen %	40	34	32	42	17	27	19	28
Stel met kinderen %	50	26	38	32	22	21	20	28
Eenouder hh %	2	6	7	5	15	11	16	10
Migratieachtergrond %	28	41	39	40	56	49	60	46

In Tabel 4 staat weergegeven hoe het aandeel van de verschillende groepen in de stad is veranderd tussen 2010 en 2019.⁵ Er zijn een aantal belangrijke trends waar te nemen:

- Ten eerste zien we groei aan de bovenkant van de klassenstructuur. De gevestigde bovenlaag en culturele middengroep zijn beiden in omvang toegenomen, respectievelijk met 2 en 5 procentpunten.
- Meer in het midden zien we ook een aantal verschuivingen. De stabiele middengroep is 2 procentpunten kleiner geworden, terwijl de opkomende middengroep is gegroeid met 2 procentpunten. De contactarme middengroep blijft even groot.
- Aan de onderkant kent de verbonden lagere groep een forse daling met 8 procentpunten (van 20% naar 12%). Het precariaat lijkt zich te bestendigen en groeit van 13% naar 14%.

Tabel 4 Aandeel van sociale groepen in Rotterdam (2010-2019)

Sociale groep	2010 %	2019 %	Vershil 2010-2019 %
Gevestigde bovenlaag	10	12	2
Culturele middengroep	14	19	5
Stabiele middengroep	16	14	-2
Contactarme middengroep	7	7	0
Opkomende middengroep	20	22	2
Verbonden lagere groep	20	12	-8
Precariaat	13	14	1
Totaal	100	100	
N (respondenten)	11,398	13,495	

In de conclusie en discussie gaan we verder in op de mogelijke verklaringen voor deze verschuivingen in de klassenstructuur. Daarbij besteden we aandacht aan volgende verklaringen:

- Het gestegen opleidingsniveau in de stad als gevolg van een hoger behaald opleidingsniveau onder de zittende bevolking en selectieve verhuizingen naar de stad.
- Het woonbeleid van Rotterdam in de afgelopen decennia gericht op het veranderen van de woningvoorraad.
- Veranderingen op de arbeidsmarkt waar met name het aantal mensen met een hoog beroepsniveau toeneemt.

Ook bespreken we hoe de veranderingen samenhangen met de gebruikte data en methode in dit onderzoek.

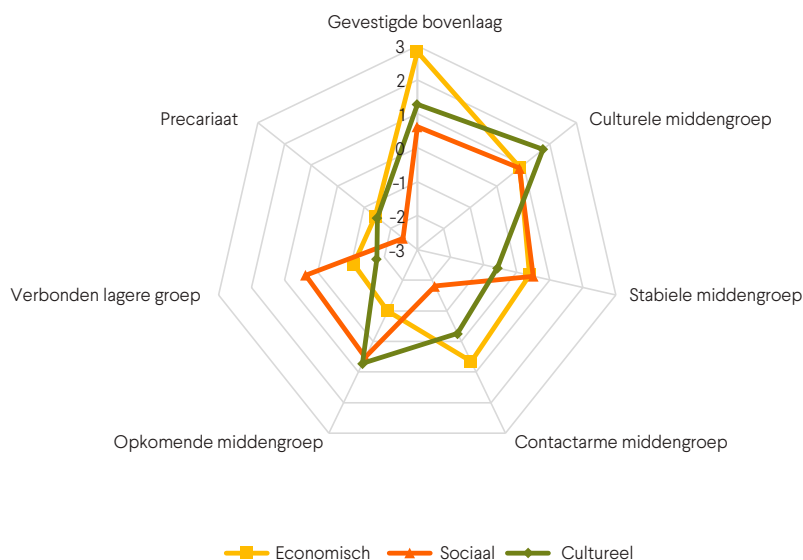
5.2 Groepsverschillen in kapitaalportfolio

De beschrijvingen van de groepen laten zien dat elke groep over een specifieke combinatie van kapitaalsoorten beschikt, hun zogenoemde kapitaalportfolio. Om de verschillen tussen de groepen duidelijker in kaart te brengen, is in Figuur 1 weergegeven hoeveel kapitaal groepen hebben van elke kapitaalsoort. Hiervoor zijn de scores op de zes variabelen gestandaardiseerd en bij elkaar opgeteld per kapitaalsoort.⁶ Een score boven nul betekent dat groepen gemiddeld meer van een kapitaalsoort hebben en een score onder nul duidt op het tegenovergestelde.

⁵ In de bijlage (8.5) staat ook een tabel met betrouwbaarheidsintervallen en N per categorie. De verschillen tussen de kolommen, dus voor alle groepen tussen 2010 en 2019, zijn statistisch significant.

⁶ Standaardiseren betekent dat voor alle variabelen het gemiddelde 0 wordt en de standaardafwijking krijgt waarde 1. Dit is gedaan op basis van de oorspronkelijke variabelen (zie bijlage), behalve voor inkomen. Standaardiseren is onder assumptie dat de variabelen normaal verdeeld zijn. Deze assumptie houdt niet voor alle variabelen even sterk, zoals de inkomensvariabele. Ook worden variabelen per kapitaalsoort bij elkaar opgeteld, wat betekent dat elke variabele een even belangrijke meting vormt. Figuur 1 moet om deze redenen eerder als indicatief worden beschouwd.

Figuur 1 Relatief bezit van de kapitaalsoorten van verschillende sociale groepen. N = 22,190

Figuur 1 toont van welke kapitaalsoort groepen relatief veel of weinig bezitten. Zo is het economisch kapitaal hoog onder de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep. De gevestigde bovenlaag heeft in verhouding (veel) meer economisch kapitaal dan cultureel kapitaal, terwijl dit bij de culturele middengroep juist andersom is. De stabiele middengroep en contactarme middengroep scoren bovengemiddeld op economisch kapitaal. Het cultureel kapitaal is verder hoog onder de gevestigde bovenlaag, culturele middengroep en opkomende middengroep. Het sociaal kapitaal is vooral laag onder het precariaat en de contactarme middengroep. Het precariaat scoort ver onder het gemiddelde op alle kapitaalsoorten.

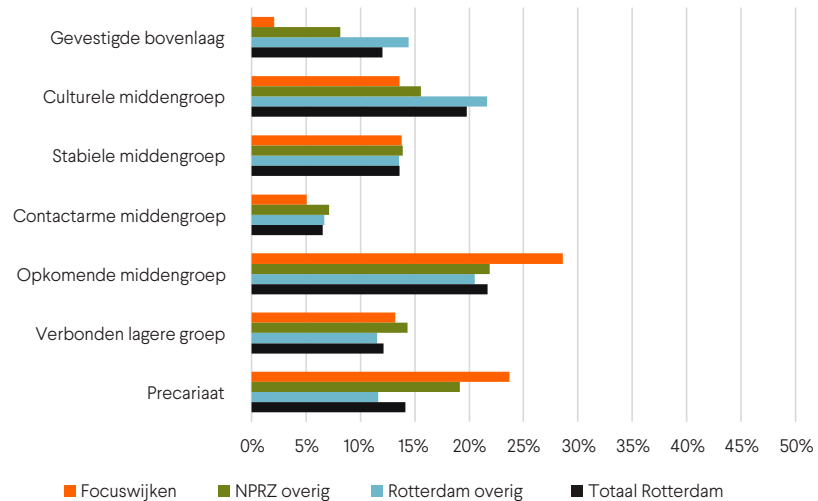
Het onderscheiden van de zeven groepen en het vergelijken van hun kapitaalportfolio's levert dus een rijk beeld van de Rotterdamse klassenstructuur. Er is een gevestigde bovenlaag die zich met name onderscheidt van de rest door het hoge economisch kapitaal. Het middensegment is verder gedifferentieerd, met groepen die verschillend beschikken over de diverse kapitaalsoorten. Bij de culturele middengroep en opkomende middengroep is cultureel kapitaal een belangrijke onderscheidende factor. De opkomende middengroep bezit echter weinig economisch kapitaal. De contactarme middengroep valt op verder op door het lage sociaal kapitaal. De stabiele middengroep heeft voldoende van alle kapitaalsoorten, al is het cultureel kapitaal relatief laag. De onderkant van de klassenstructuur wordt tenslotte gekenmerkt door de verbonden lagere groep en het precariaat. Wat deze groepen onderscheidt, is het bezit van sociaal kapitaal. De verbonden lagere groep beschikt hier in voldoende mate over, maar dit geldt niet voor het precariaat.

5.3 Veranderingen in de geografie van de zeven groepen in Rotterdam Zuid

Het doel van dit rapport is om meer inzicht te krijgen in de bevolkingssamenstelling van Rotterdam Zuid. Een belangrijke doelstelling binnen de pijler Wonen van het NPRZ is om meer gedifferentieerde woonmilieus op Zuid te creëren zodat zowel sociale stijgers op Zuid blijven wonen en dat meer middengroepen van buiten zich op Zuid willen vestigen. In dit deel onderzoeken we daarom hoe de sociale groepen over de stad zijn verspreid en wat de ontwikkelingen hierin zijn. Daarbij besteden we specifiek aandacht aan de veranderingen op Zuid door telkens een onderscheid te maken tussen de focuswijken, het overige NPRZ-gebied en de rest van Rotterdam. Verderop kijken we ook nog verschillende type buurten op Zuid (sectie 5.4). We merken hier nogmaals op dat de waargenomen veranderingen niet direct gelinkt kunnen worden aan het NPRZ-programma, maar deze veranderingen vormen wel een indicatie van de veranderingen op Zuid.

In Figuur 2 valt te zien dat in 2019 groepen in verschillende delen van Rotterdam geconcentreerd zijn of juist afwezig. De gevestigde bovenlaag is nauwelijks aanwezig in de focuswijken (2%) en bevindt zich vooral in overig Rotterdam (14%). In de focuswijken zien we juist een oververtegenwoordiging van de opkomende middengroep (29%) en het precariaat (24%). Dit duidt erop dat er zowel potentieel is voor sociale stijging in de focuswijken als dat er een concentratie is van kwetsbare bewoners. De overige groepen wonen in meer gelijke mate verspreid over de stad, al is de culturele middengroep relatief klein op Zuid.

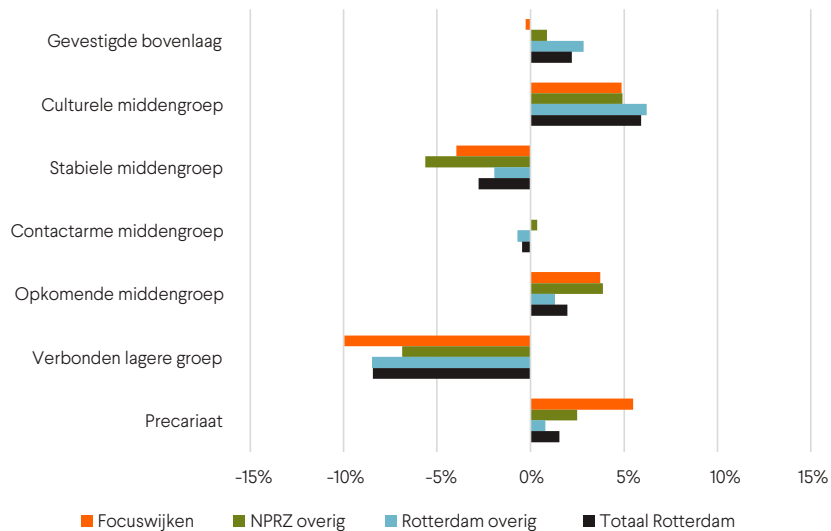
Figuur 2 Aandeel van sociale groepen in focuswijken, het overige NPRZ-gebied en overig Rotterdam in 2019. N = 13,495

Wanneer we kijken de veranderingen tussen 2010 en 2019 in de geografische spreiding van groepen (Figuur 3), vallen een aantal zaken op. De toename van de gevestigde bovenlaag vond vooral elders in Rotterdam plaats. De culturele middengroep is ook op Zuid gegroeid, zij het minder dan in overig Rotterdam plaatsgevonden. De opkomende middengroep is daarentegen op Zuid sterker gegroeid dan elders in de stad. Verder heeft de lichte afname van de stabiele middengroep met name plaatsgevonden in het overige NPRZ-gebied (-6 procentpunten). Ten slotte zien we in sterke daling van de verbonden lagere groep in de focuswijken (-10 procentpunten). Dit gaat echter wel gepaard met een gedeeltelijke toename van de het precariaat in deze wijken (5 procentpunten).

Deze resultaten tonen dat de veranderingen op Zuid deels in overeenstemming zijn met de NPRZ-doelen. Er is sprake van groei onder de middengroepen, hoofdzakelijk de culturele middengroep en opkomende middengroep. Tegelijkertijd duidt de groei van het precariaat in de focuswijken op een minder positieve ontwikkeling. Ten slotte kan op basis van deze resultaten niet worden gesteld dat Zuid de 'achterstand' inhaalt op de rest van Rotterdam, aangezien de groei van kapitaalrijke groepen (gevestigde bovenlaag en culturele middengroep) met name plaatsvindt in de rest van Rotterdam.

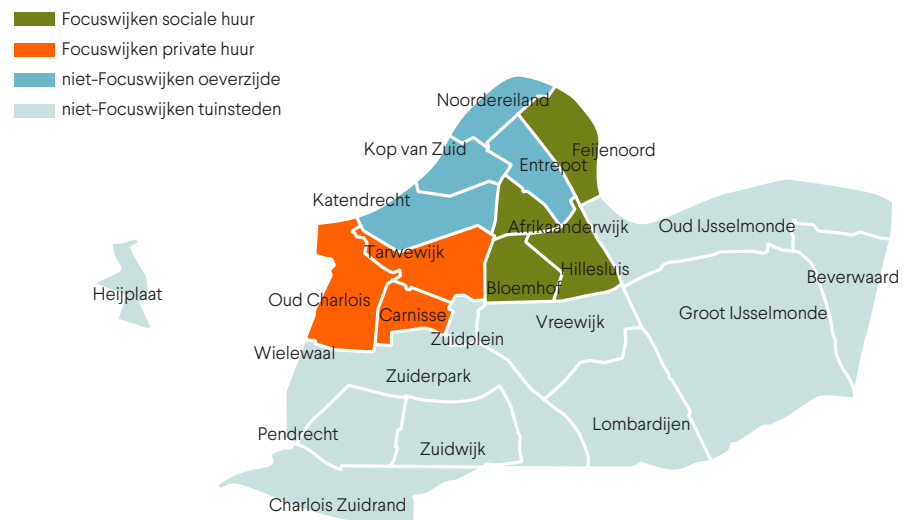
Figuur 3 Veranderingen in aandeel van sociale groepen tussen 2010 en 2019, uitgesplitst naar gebied (in procentpunten). N= 24.893

5.4 Inzoomen op Rotterdam Zuid

Om een gedetailleerder beeld te krijgen van de groepsspreiding op Zuid, hebben we een uitsplitsing gemaakt naar vier typen buurten (Figuur 4). De focuswijken worden opgesplitst in buurten die vooral veel sociale of particuliere huur hebben (zie ook Figuur 7).⁷ Verder wordt onderscheid gemaakt naar de oeverzijde buurten die relatief welvarend zijn en de tuinsteden die vrij homogeen zijn in fysieke bouw en sociaal-economische samenstelling.

Figuur 4 Overzicht van vier typen buurten op Zuid

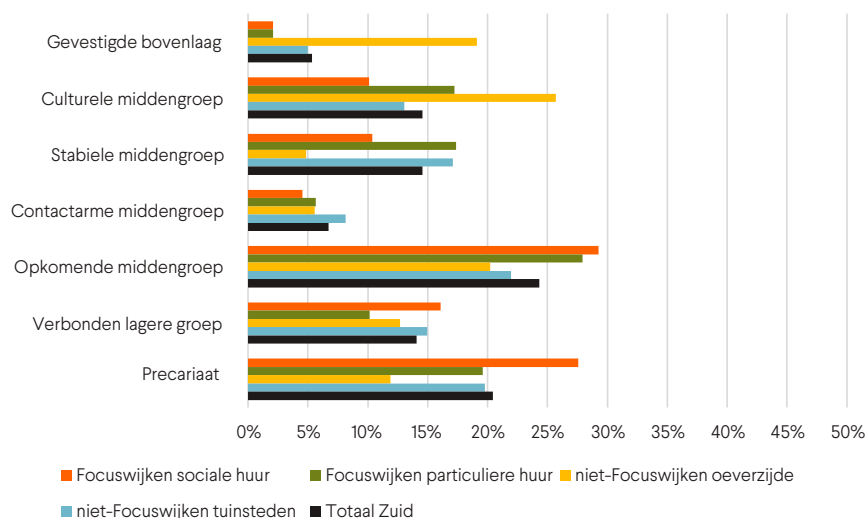

Deze uitsplitsing toont duidelijk de grote verschillen binnen Zuid met betrekking tot waar de sociale groepen wonen (Figuur 5). Zo huisvesten de niet-focuswijken aan de oeverzijde (bijv. Katendrecht en Kop van Zuid) een groot deel gevestigde bovenlaag (19%) en culturele middengroep (26%). De stabiele middengroep woont relatief veel in de focuswijken met particuliere huur (bijv. Carnisse en Oud-Charlois) en de tuinsteden (bijv. Vreewijk en Pendrecht). De focuswijken met veel particuliere huur hebben ook een relatief groot deel opkomende middengroep (28%) en precariaat (20%). In de

⁷ Sociale huur betreft woningen die eigendom zijn van een woningbouwcorporatie.

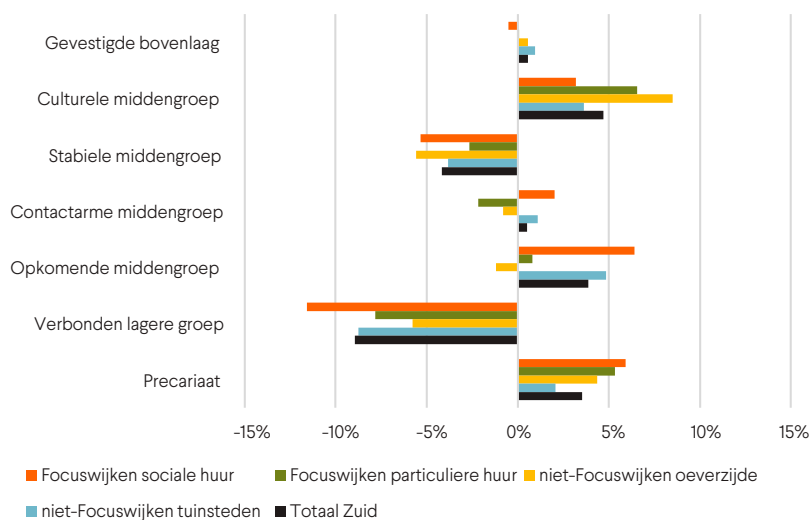
focuswijken met relatief veel sociale huur (bijv. Feijenoord en Bloemhof) bevinden zich veel bewoners uit groepen met weinig economisch kapitaal, waaronder de opkomende middengroep (29%), verbonden lagere groep (16%) en precariaat (28%).

Figuur 5 Aandeel sociale groepen op Zuid in 2019, uitgesplitst naar vier typen buurten. N = 3,580

Figuur 6 toont dat er meerdere veranderingen hebben plaatsgevonden in deze gebieden tussen 2010 en 2019. In de focuswijken met veel sociale huur zien we een sterke daling van de verbonden lagere groep (-12 procentpunten) en stabiele middengroep (-5 procentpunten). Daarnaast groeit de opkomende middengroep (6 procentpunten) en het precariaat (6 procentpunten). In de focuswijken met veel particuliere huur zien we voornamelijk een toename van de culturele middengroep (7 procentpunten) en een afname van de verbonden lagere groep (-8 procentpunten). Ook het precariaat neemt er in aandeel toe (5 procentpunten). De oeverzijde buurten worden gekenmerkt door een sterke toename van de culturele middengroep (8 procentpunten) en afname van de stabiele middengroep (6 procentpunten) en verbonden lagere groep (6 procentpunten). Ten slotte groeit vooral de opkomende middengroep in de tuinsteden (5 procentpunten), terwijl de verbonden lagere groep krimpt (-9 procentpunten).

Figuur 6 Veranderingen in aandeel van sociale groepen op Zuid tussen 2010 en 2019, uitgesplitst naar vier typen buurten (in procentpunten). N = 6,975

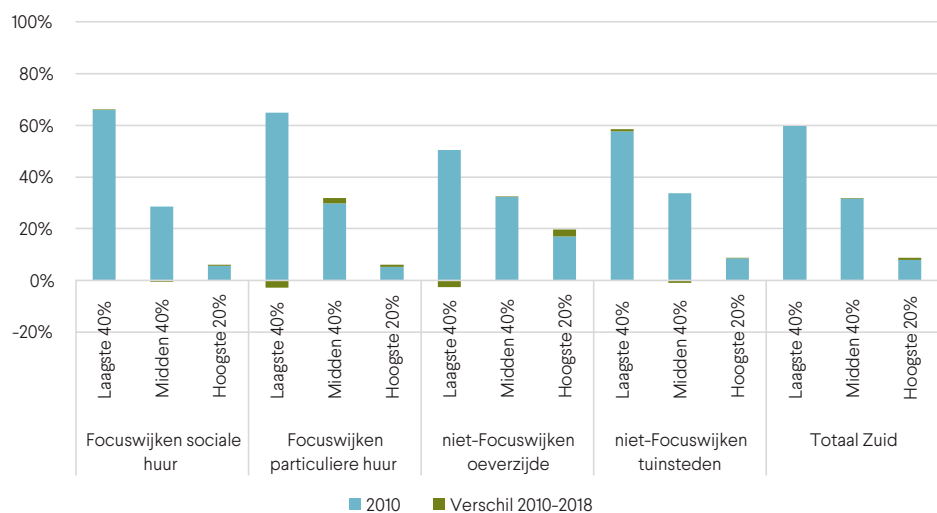

5.5 Het economisch, sociaal en cultureel kapitaal van Zuid

Naast de spreiding en veranderingen van de zeven groepen op Zuid kijken we naar hoe de gebieden scoren op een aantal indicatoren van economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Op deze manier krijgen we een beeld van hoe het NPRZ-gebied zich ontwikkelt op de aparte dimensies en in welke mate de doelstellingen rondom Wonen, Werk en Onderwijs worden behaald. Om de hoeveelheid resultaten te beperken, richten we ons op de volgende kernindicatoren: het aandeel midden en hoge inkomens, de verhouding tussen sociale huur, particuliere huur en koopwoningen, de WOZ-waardes uitgesplitst naar voorgaande categorieën, het opleidingsniveau en de ervaren sociale steun. Voor dit deel wordt gedeeltelijk gebruik gemaakt van andere indicatoren en data dan het Wijkprofiel. De inkomens-, woning- en opleidingsgegevens zijn gebaseerd op bronbestanden van de gemeente.⁸ Deze gegevens zijn meer valide en betrouwbaarder dan de Wijkprofielgegevens. Het nadeel is dat ze niet één op één te vergelijken zijn met analyses gebaseerd op het Wijkprofiel. De resultaten in deze sectie zijn daarom ook een vergelijking om te kijken in hoeverre dezelfde patronen kunnen worden waargenomen op basis van registratiedata en de Wijkprofieldata (zie ook verklaringen en reflectie in hoofdstuk 7).

Ten eerste wordt het aandeel lage, midden en hoge inkomens in elk type buurt nader bekeken. Dat wil zeggen het aandeel mensen dat zich in de onderste 40%, middelste 40% of bovenste 20% van de landelijke inkomensverdeling bevindt. De cijfers zijn op basis van het gestandaardiseerd huishoudinkomen.⁹ Op het niveau van Rotterdam neemt het aandeel hoge inkomens al jaren langzaam toe terwijl het aandeel lage inkomens langzaam afneemt (de Graaf, 2020). In Figuur 7 zijn twee substantiële veranderingen waar te nemen. Ten eerste neemt in de focuswijken met veel particuliere huur het aandeel middeninkomens toe (2.1 procentpunten) terwijl het aandeel lage inkomens afneemt (-2.8 procentpunten). Ten tweede neemt in de oeverzijde buurten het aandeel hoge inkomens toe (2.6 procentpunten) en het aandeel lage inkomens neemt af (-2.7 procentpunten). Op het niveau van Rotterdam Zuid zijn geen grote veranderingen waar te nemen in de verhouding tussen lage, midden en hoge inkomens.

Figuur 7 Veranderingen in aandeel lage, midden en hoge inkomens op Zuid tussen 2010 en 2018, uitgesplitst naar vier typen buurten (bestedbaar huishoudinkomen).

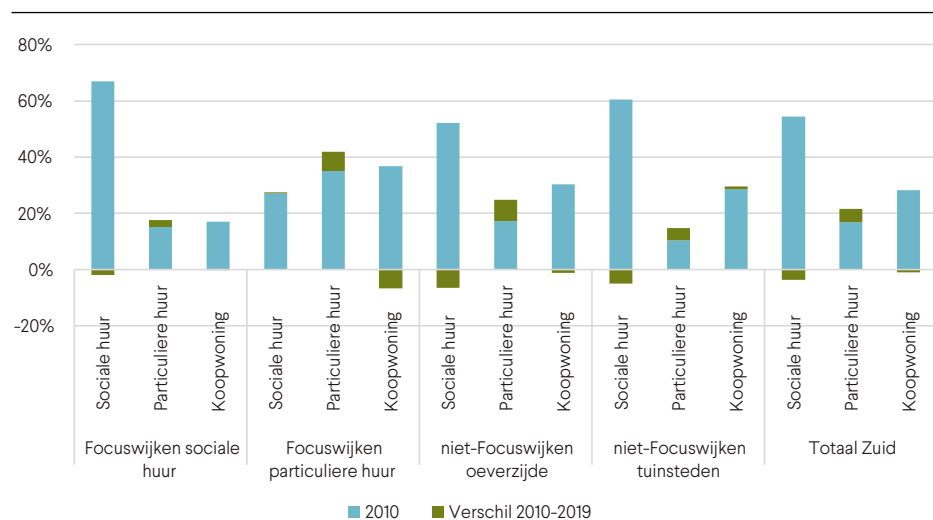

⁸ Deze gegevens zijn aangeleverd door Onderzoek, Business en Intelligence (OBI).

⁹ De cijfers zijn tot en met 2018 beschikbaar, daarom wordt een vergelijking gemaakt tussen 2010 en 2018. In 2014 heeft een revisie van de inkomensstatistiek plaatsgevonden. Een gevolg is dat het aandeel lage inkomens in 2010 licht wordt onderschat en het aandeel midden en hoge inkomens wordt overschat. De verschillen gepresenteerd in Figuur 7 tussen 2010 en 2018 zijn dus waarschijnlijk iets groter dan hier kan worden weergegeven.

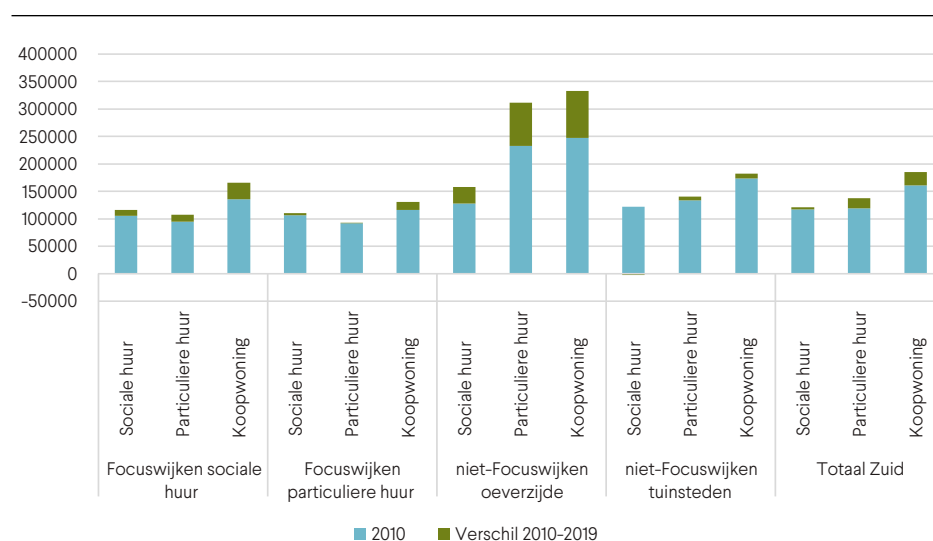
Figuur 8 weergeeft het aandeel sociale huur, particuliere huur en koopwoningen in de woningvoorraad van Zuid.¹⁰ De figuur toont dat in de periode 2010-2019 het aandeel sociale huur en koopwoningen is afgenomen, respectievelijk 3.6 en 1.0 procentpunten, en dat het aandeel particuliere huur is toegenomen met 4.8 procentpunten. Tussen de vier typen buurten zijn verschillen te zien in deze beweging. In de focuswijken met veel sociale huur neemt de sociale huur af (-1.9 procentpunten) en neemt de particuliere huur toe (2.4 procentpunten). In de focuswijken met particuliere huur neemt het slinkt het aandeel koopwoningen (-6.8 procentpunten) ten faveure van het aandeel particuliere huur (6.9 procentpunten). In de oeverzijde buurten daalt met name het aandeel sociale huur (-6.5 procentpunten), waar het aandeel particuliere huurt juist stijgt (7.5 procentpunten). Ten slotte zien we deze verandering ook in de tuinsteden (sociale huur: -5.0 procentpunten; particuliere huur: 4.3 procentpunten).

Figuur 8 Veranderingen in aandeel sociale huur, particuliere huur en koopwoningen op Zuid tussen 2010 en 2019, uitgesplitst naar vier typen buurten.

Figuur 9 toont de stijgingen en enkele daling in WOZ-waardes tussen 2010 en 2019. De prijzen in deze periode zijn gemiddeld genomen vrij sterk gestegen, al zijn er aanzienlijke verschillen tussen de gebieden. De sterkste stijging vond plaats in de oeverzijde buurten, vooral in de particuliere huur- (34%) en koopwoningen (35%). In de andere gebieden was de toename minder groot. De kleinste toename was in de tuinsteden, waar zelfs een lichte daling plaatsvond voor de sociale huurwoningen (-2%).

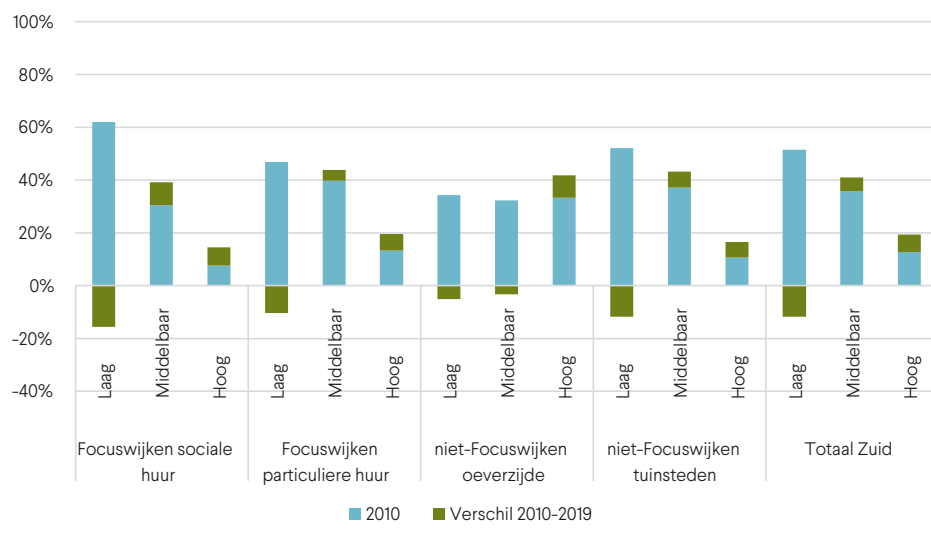
Figuur 9 Veranderingen in WOZ-waardes op Zuid tussen 2010 en 2019, uitgesplitst naar vier typen buurten en soort woning.

¹⁰ Dit is berekend op basis van het aantal zelfstandige woningen in de voorraad. Voor een klein deel van de zelfstandige voorraad (± 0.5%) is onbekend wat voor soort woning het is.

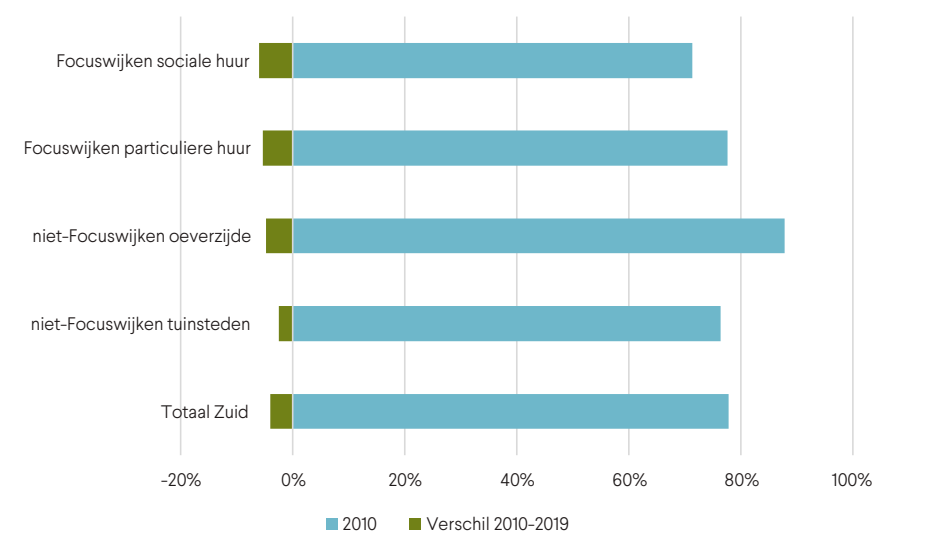
Het opleidingsniveau in de periode 2010-2019 is ook sterk toegenomen op Zuid (Figuur 10).¹¹ In alle typen buurten is het aandeel lager opgeleiden afgenomen, waarbij de afname in de focuswijken met veel sociale huur het grootst is geweest (-15.6 procentpunten). In deze buurten is het aandeel hoger opgeleiden bijna verdubbeld (van 7.7% naar 14.5%). Het aandeel middelbaar opgeleiden is ook toegenomen in de verschillende gebieden, behalve in de oeverzijde buurten. Hier is het aandeel hoog opgeleiden toegenomen (8.4 procentpunten) en het aandeel middelbaar opgeleiden gekrompen (-3.4 procentpunten). We merken hier wel op dat er nog steeds grote verschillen tussen de typen buurten bestaan in aandeel lager, middelbaar en hoger opgeleiden.

Figuur 10 Veranderingen in opleidingsniveau op Zuid tussen 2010 en 2019, uitgesplitst naar vier typen buurten.

De laatste figuur in deze paragraaf laat zien dat sociaaleconomische ontwikkelingen niet per se samengaan met verbeteringen op sociaal vlak. Figuur 11 toont het aandeel respondenten per type buurt dat zegt voldoende sociale steun te ervaren. In 2019 is dit aandeel het hoogst in de oeverzijde buurten (83%), gevolgd door de tuinsteden (74%) en de focuswijken met veel particuliere huur (72%) en sociale huur (65%). In alle gebieden neemt de ontvangen sociale steun af tussen 2010 en 2019. De daling is het sterkst in de focuswijken met veel sociale huur (-6 procentpunten).

Figuur 11 Percentage dat voldoende sociale steun ontvangt (2010-2019), uitgesplitst naar vier typen buurten. N= 7,523

¹¹ Er heeft voor de opleidingsgegevens een revisie plaatsgevonden in 2013. Het opleidingsniveau is een klein beetje hoger na de revisie, maar de verschillen zijn minimaal.

5.6 Samenvattend: groei in het midden en ongelijke geografische spreiding

Over dit hoofdstuk kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Er kunnen in Rotterdam zeven sociale groepen worden onderscheiden die onderling verschillen in hun bezit van economisch, sociaal en cultureel kapitaal
- Er is groei in het midden van de klassenstructuur en 'verharding' aan de onderkant. De culturele middengroep (+5%) kent de grootste toename tussen 2010 en 2019 en de verbonden lagere groep de grootste afname (-8%).
- Op Zuid bestaan grote verschillen tussen typen buurten in welke groepen er wonen. In de oeverzijde buurten zijn vaak de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep te vinden, en in de focuswijken wonen vaak de opkomende middengroep en het precariaat.
- Er zijn ook verschillen tussen de gebieden in welke mate groepen toenemen en afnemen. De culturele middengroep neemt het meest toe in de oeverzijde buurten en de focuswijken met veel particuliere huur. De opkomende middengroep groeit het meest in de focuswijken met veel sociale huur. In dit gebied neemt ook de verbonden lagere groep sterk af.
- Op Zuid groeit vooral het aandeel particuliere huur in de woningvoorraad. De WOZ-waardes stijgen sterk in de oeverzijde buurten. Het opleidingsniveau neemt over het algemeen sterk toe. De ervaren sociale steun onder bewoners neemt wel af op Zuid.

BURGERPARTICIPATIE, BUURTWAAARDERING EN BUURTCOHESIE IN ROTTERDAM ZUID

In dit deel gaan we verder in op hoe verschillende groepen betrokken zijn in de stad en hoe ze hun buurt waarderen en de cohesie ervaren. Een verwachting van het NPRZ is dat met de komst van middengroepen de betrokkenheid en leefbaarheid in buurten erop vooruitgaat. Het Wijkprofiel bevat meerdere vragen over burgerparticipatie, buurtwaardering en buurtcohesie. Sommige vragen zijn in beide jaren gesteld, maar een deel van de vragen alleen in 2019. De resultaten zijn waar mogelijk uitgesplitst naar de volgende gebieden: focuswijken, NPRZ overig en Rotterdam overig. Voor sommige indicatoren was de N echter dermate klein per groep dat er alleen een onderscheid is gemaakt tussen Rotterdam Zuid en de rest van Rotterdam.

6.1 Vrijwilligerswerk

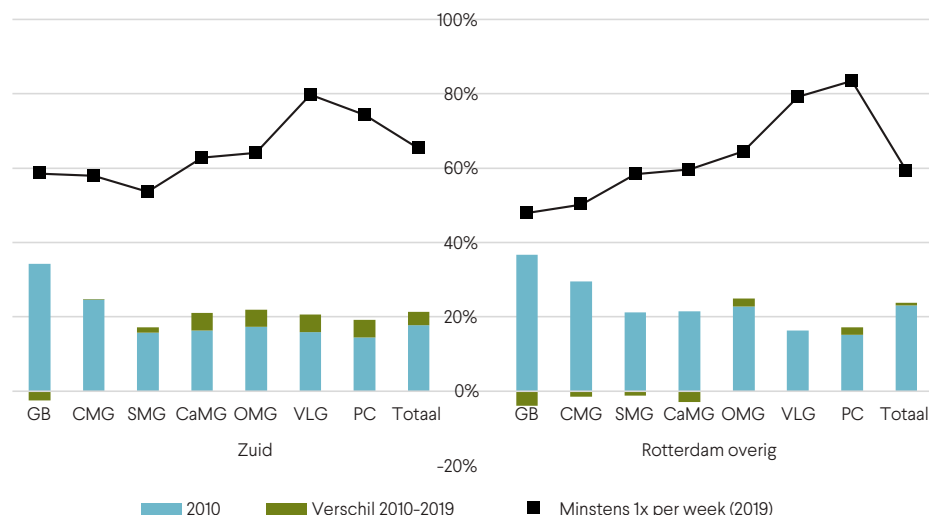
In Figuur 12 staat weergegeven welk aandeel van de sociale groepen in de afgelopen 12 maanden onbetaald actief is geweest als vrijwilliger in één of meerdere organisaties (op het moment van enquête afname). Hier vallen een aantal dingen op. Ten eerste zijn de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep het meest actief als vrijwilliger, al is dit aandeel iets lager op Zuid dan in de rest van Rotterdam.

Ten tweede is het aandeel vrijwilligers op Zuid substantieel gestegen tussen 2010 en 2019 in de contactarme middengroep, de opkomende middengroep, de verbonden lagere groep en het precariaat. Voor deze laatste twee groepen is dit wellicht te verklaren door het Tegenprestatie beleid (nu: Prestatie010) dat is gevoerd in deze periode.

Als laatste valt op dat groepen met minder kapitaal zich vaker minimaal wekelijks inzetten als vrijwilliger (vgl. Engbersen et al., 2019; Snel, Custers & Engbersen, 2018). Van de vrijwilligers in de verbonden lagere groep en het precariaat is ongeveer 80% minstens 1 keer per week actief, terwijl dit maar de helft is bij de gevestigde bovenlaag.¹² Waarschijnlijk hebben eerstgenoemde groepen over het algemeen meer tijd om vrijwilligerswerk te verrichten bij een organisatie.

¹² De vraag over hoe vaak men vrijwilligerswerk verricht was alleen beschikbaar in 2019.

Figuur 12 Aandeel vrijwilligers per sociale groep in 2010 en 2019 en frequentie van vrijwilligerswerk in 2019, uitgesplitst naar Zuid en Rotterdam overig. N = 24,773

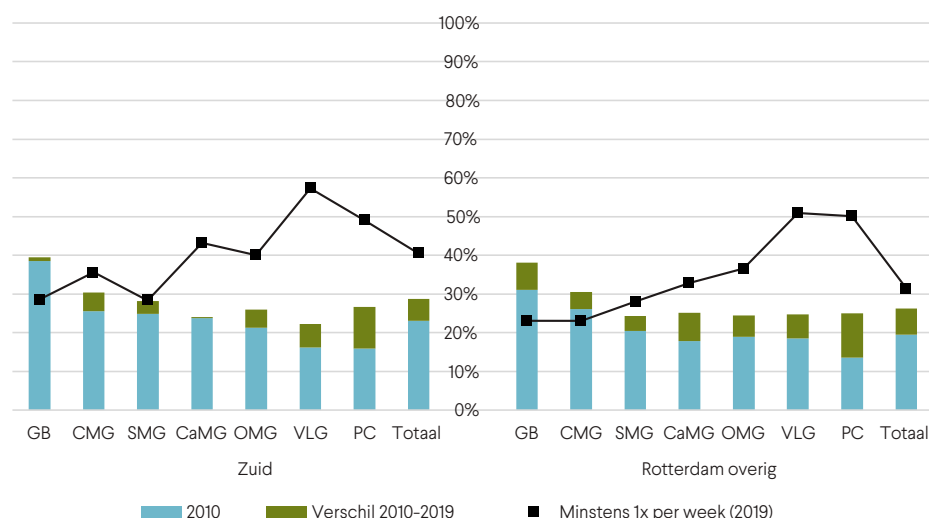

6.2 Buurtparticipatie

Buurtparticipatie is een andere indicator van burgerparticipatie waarnaar is gekeken (Figuur 13). Buurtparticipatie omvat actief zijn als vrijwilliger in de buurt, een bijdrage leveren aan de leefbaarheid en/of betrokken zijn bij buurt gerelateerde bestuurszaken. Net als bij de vorige indicator, zijn de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep relatief het meest betrokken bij de buurt en het precariaat het minst. De middengroepen zijn ongeveer even vaak actief, althans in 2019.

De verschillen tussen de groepen in participatie worden kleiner tussen 2010 en 2019. Met name de betrokkenheid van het precariaat is gegroeid, van 15% naar 26% in heel Rotterdam. Wederom kan het Tegenprestatiebeleid hier van invloed zijn geweest. Verder zien we dat, net als bij vrijwilligerswerk, de verbonden lagere groep en het precariaat vaker actief zijn in de buurt. Op Zuid participeert de verbonden lagere groep minstens 1 keer per week (57%), gevolgd door het precariaat (49%).¹³

Figuur 13 Aandeel buurtparticipatie per sociale groep in 2010 en 2019 en frequentie van buurtparticipatie in 2019, uitgesplitst naar Zuid en Rotterdam overig. N = 24,779

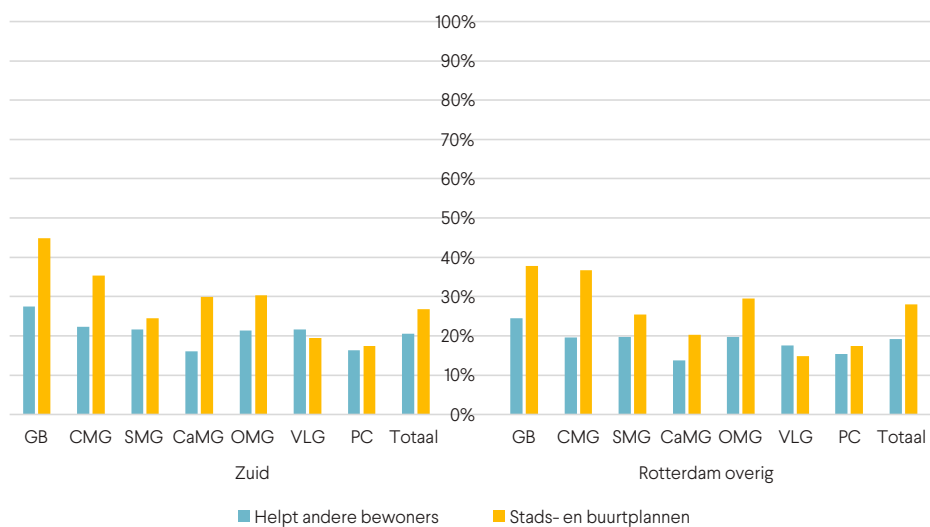
¹³ Ook deze gegevens over de frequentie van buurtparticipatie zijn alleen voor 2019 beschikbaar.

6.3 Hulp aan bewoners en betrokkenheid bij stads- en buurtplannen

Twee andere indicatoren van burgerparticipatie in het Wijkprofiel van 2019 zijn de mate waarin mensen ondersteuning bieden aan andere bewoners in de buurt en de mate waarin Rotterdammers betrokken zijn geweest bij het maken van plannen voor de buurt of stad (Figuur 14).¹⁴ Er bestaan duidelijke verschillen in de ongelijkheid in beide participatievormen. Voor het helpen van andere bewoners zijn de verschillen tussen groepen relatief klein. De gevestigde bovenlaag (25%) helpt vaker andere bewoners dan gemiddeld, terwijl dit voor de contactarme middengroep (14%) en het precariaat (16%) juist onder het gemiddelde ligt.

Voor het maken van stads- en buurtplannen is het duidelijk dat de groepen met veel cultureel kapitaal hier het vaakst aan meedoen. Dit betreft de gevestigde bovenlaag (39%), de culturele middengroep (36%) en opkomende middengroep (30%). Op Zuid is de contactarme middengroep (30%) ook vaker betrokken op dit vlak. Al met al kan worden geconcludeerd dat de verschillen tussen sociale groepen groter zijn voor het maken van stads- en buurtplannen dan voor het helpen van andere bewoners (vgl. Engbersen et al., 2019).

Figuur 14 Aandeel 'hulp bewoners' en 'stads- en buurtplannen' per sociale groep in 2019, uitgesplitst naar Zuid en Rotterdam overig. N = 13,404

6.4 Buurtwaardering en sociale cohesie

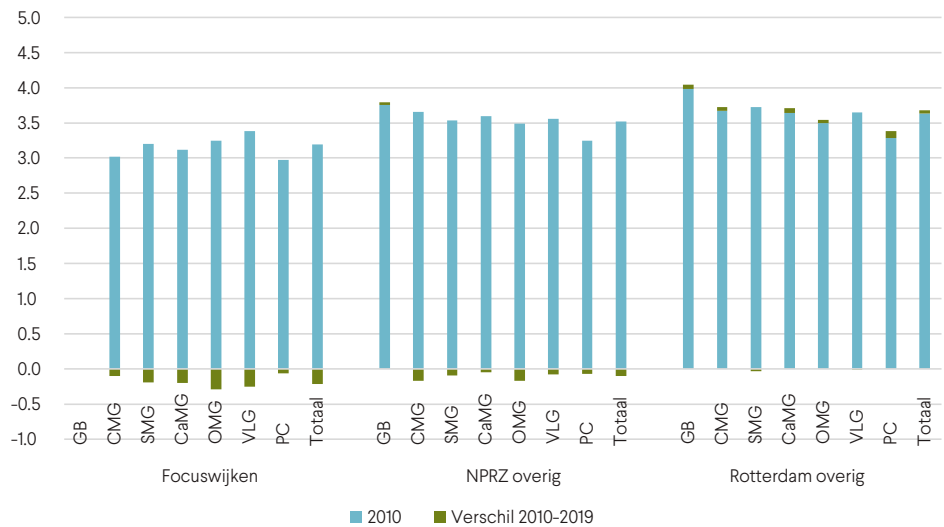
Figuur 15 weergeeft hoe groepen hun buurt gemiddeld waarderen op een schaal van 1 tot 5. Dit is gemeten aan de hand van stellingen zoals 'ik ben trots op mijn eigen buurt' en 'het is niet leuk om in deze buurt te wonen'.¹⁵ Figuur 15 toont dat de buurtwaardering in de rest van Rotterdam gemiddeld hoger ligt dan in het overige NPRZ-gebied, waar de waardering zijn beurt weer hoger is dan in de focuswijken. Wat opvalt, is dat de buurtwaarderingen op Zuid zijn afgenomen tussen 2010 en 2019, vooral in de focuswijken. In de rest van Rotterdam is deze ongeveer gelijk gebleven. In de rest van Rotterdam en het overige NPRZ-gebied waardeert de gevestigde bovenlaag de buurt het meest. In de focuswijken is de waardering het hoogst onder de verbonden lagere groep.¹⁶

¹⁴ Het helpen van andere bewoners is op diverse wijze gemeten, waaronder het opkomen voor de belangen van andere bewoners, het beheren van voorzieningen, het bieden van praktische hulp en organiseren van sociale activiteiten. Het betrokken zijn bij stads- of buurtplannen kan ook op verschillende manieren, bijvoorbeeld via een bewonersinitiatief, enquête, website, discussie- of inspraakavond, adviesraad of gebiedscommissie.

¹⁵ De volgende vijf stellingen zijn gebruikt om buurtwaardering te meten: het is niet leuk om in deze buurt te wonen (1), als het kan, verhuis ik uit deze buurt (2), als je in deze buurt woont, dan heb je geluk (3), in deze buurt zijn veel problemen (4) en ik ben trots op mijn eigen buurt (5). Respondenten konden antwoorden op eens schaal van helemaal mee eens (1) tot en met helemaal mee oneens (5). De schaal is zo gecodeerd dat een hogere score een hogere buurtwaardering aangeeft. De Cronbach's alpha van de schaal is .817.

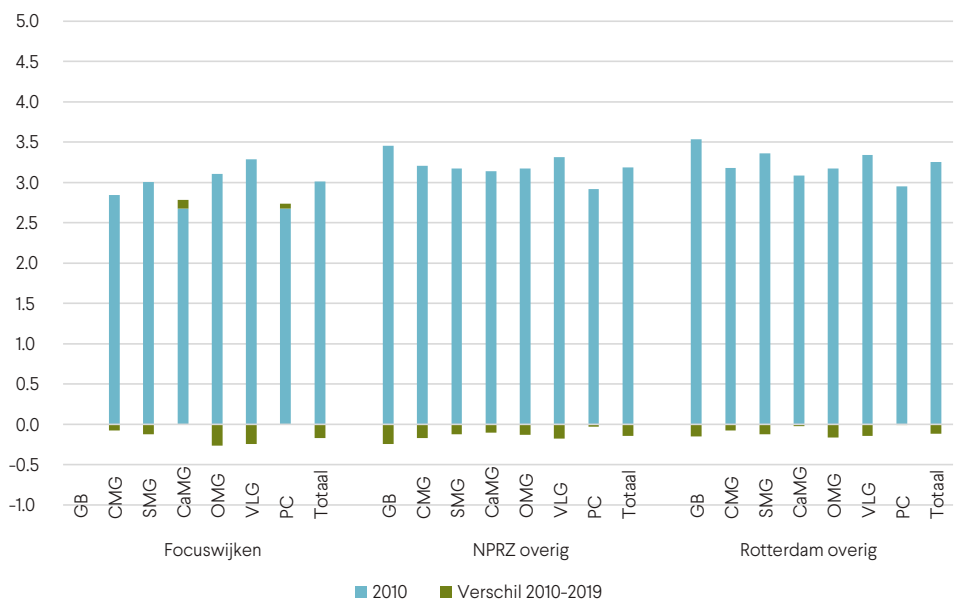
¹⁶ De N onder de gevestigde bovenlaag in de focuswijken was te laag om een betrouwbaar resultaat te geven.

Figuur 15 Gemiddelde buurtwaardering per sociale groep in 2010 en 2019, uitgesplitst naar drie gebieden.
N = 24,538

In Figuur 16 staan de gemiddelde scores van de sociale cohesie die groepen ervaren in de buurt. Sociale cohesie is hoe men de omgang met anderen in de buurt ervaart.¹⁷ De sociale cohesie in de focuswijken is lager dan in de twee andere gebieden. De groepen met weinig sociaal kapitaal, de contactarme middengroep en het precariaat, ervaren hier de minste cohesie. De ervaren cohesie in de focuswijken is het hoogst onder de verbonden lagere groep, maar is wel afgenomen tussen 2010 en 2019.¹⁸ Deze dalende trend is in de hele stad waar te nemen. In het overige NPRZ-gebied is de ervaren cohesie het hoogst onder de gevestigde bovenlaag en de verbonden lagere groep. In de rest van Rotterdam geldt dit voor deze twee groepen plus de stabiele middengroep. Wel zijn de verschillen tussen de groepen over het algemeen klein.

Figuur 16 Ervaren cohesie in de buurt per sociale groep in 2010 en 2019, uitgesplitst naar drie gebieden.
N = 23,907

¹⁷ Sociale cohesie is gemeten aan de hand van drie stellingen: de mensen in deze buurt kennen elkaar nauwelijks (1), ik woon in een gezellige buurt, waar de mensen veel met elkaar omgaan (2) en ik voel me thuis bij de mensen die in deze buurt wonen (3). Respondenten konden antwoorden op eens schaal van helemaal mee eens (1) tot en met helemaal mee oneens (5). De schaal is zo gecodeerd dat een hogere score een hogere ervaren cohesie aangeeft. De Cronbach's alpha van de schaal is .718.

¹⁸ De N onder de gevestigde bovenlaag in de focuswijken was te laag om een betrouwbaar resultaat te geven.

6.5. Samenvattend: verschillen in soort participatie en frequentie

Over dit hoofdstuk kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Mensen uit de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep zijn vaker vrijwilliger en actief in de buurt, maar de verschillen met andere groepen worden kleiner tussen 2010 en 2019. De actieven uit de verbonden lagere groep en het precariaat zetten zich het vaakst op wekelijkse basis in.
- Er zijn kleine verschillen tussen groepen in het bieden van hulp aan andere bewoners maar grote verschillen in betrokkenheid bij maken van stads- en buurtplannen.
- Er zijn relatief kleine verschillen tussen de groepen in de mate van buurtwaardering en ervaren sociale cohesie. De scores hierop zijn meer afhankelijk van het gebied waar men woont.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

In dit rapport is een typologie gepresenteerd van de sociale groepsindeling van de Rotterdamse samenleving. In deze typologie worden zeven groepen onderscheiden op basis van het economisch, sociaal en cultureel kapitaal dat ze bezitten. De analyse is uitgevoerd met behulp van de Wijkprofieldata van de gemeente Rotterdam. Het doel van het rapport was om te onderzoeken hoe de sociale groepssamenstelling op Zuid is veranderd tussen 2010 en 2019 en in welke mate de veranderingen in overeenstemming zijn met de beleidsdoelen van het NPRZ. Het NPRZ is er namelijk op gericht om het aandeel middengroepen op Zuid te vergroten. In dit laatste deel van het rapport worden de belangrijkste bevindingen op een rij gezet. Verder worden verklaringen voor de resultaten gegeven op basis van andere Rotterdamse studies. Ten slotte worden enkele beperkingen van het onderzoek besproken en er worden aantal beleidsaanbevelingen gegeven.

7.1 Samenvatting bevindingen

De typologie bevat de volgende zeven groepen die onderling verschillen in welke mate ze over economisch, sociaal en cultureel kapitaal beschikken. Het meest karakteristieke kenmerk van iedere groep wordt beschreven:

- **Gevestigde bovenlaag**
Heeft zeer hoog economisch kapitaal
- **Culturele middengroep**
Heeft in verhouding tot andere middengroepen veel cultureel kapitaal
- **Stabiele middengroep**
Scoort rondom gemiddelde op alle kapitaalsoorten
- **Contactarme middengroep**
Heeft relatief weinig sociaal kapitaal voor een middengroep
- **Opkomende middengroep**
Heeft veel cultureel, maar weinig economisch kapitaal
- **Verbonden lagere groep**
Scoort laag op economisch en cultureel kapitaal, maar relatief hoog op sociaal kapitaal
- **Precariaat**
Heeft weinig van alle kapitaalsoorten

Een eerste belangrijke constatering is dat deze typologie toont dat de klassenstructuur van Rotterdam een divers karakter heeft. Er is niet één hogere groep, middengroep of verbonden lagere groep, maar de stad bestaat uit een gevarieerd aantal groepen die zowel op economisch, sociaal en cultureel vlak van elkaar verschillen. Met name in het midden en aan de onderkant van de klassenstructuur bestaat er variatie, we kunnen dus beter spreken van een middensegment en een lager segment (vgl. Engbersen, Snel & Kremer, 2017). Het middensegment heeft bijvoorbeeld een groep met relatief veel cultureel en sociaal kapitaal maar weinig economisch kapitaal (de opkomende middengroep) en een groep met relatief veel economisch kapitaal maar weinig sociaal kapitaal (contactarme middengroep).

De veranderingen in het aandeel van deze groepen tussen 2010 en 2019 zijn samen te vatten in twee trends. Ten eerste zien we een gedeeltelijke krimp van de verbonden lagere groep en groei van meerdere middengroepen. Het is hoofdzakelijk de culturele middengroep (van 14 naar 19 procent) die groeit en de verbonden lagere groep die afneemt (van 20 naar 12 procent). De groepen met meer cultureel kapitaal groeien ten koste van de groepen met minder cultureel kapitaal. Economisch kapitaal speelt ook een rol, gezien de toename van de gevestigde bovenlaag (+2 procentpunten) en culturele middengroep. Ten tweede is er een 'verharding' in het lager segment. Terwijl de verbonden lagere groep in omvang afneemt, groeit de meest kwetsbare groep, het precariaat, licht met 1 procent.

Wanneer we inzoomen op Zuid, zien we dat de groepen in ongelijke mate over het gebied zijn verspreid. In de oeverzijde buurten wonen relatief veel mensen uit de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep. De focuswijken daarentegen kennen een oververtegenwoordiging van opkomende middengroep, verbonden lagere groep en precariaat. In de tuinsteden bestaat het grootste deel uit stabiele middengroep, opkomende middengroep en precariaat. Tussen 2010 en 2019 groeit het aandeel precariaat in de focuswijken in lichte mate. Het aandeel verbonden lagere groep neemt hier echter ook substantieel af. Verder zien we een toename van de culturele middengroep in de focuswijken met relatief veel particuliere huur, terwijl in de focuswijken met relatief veel sociale huur er een toename is van de opkomende middengroep.

Als laatste is in dit rapport gekeken naar het niveau van burgerparticipatie onder de sociale groepen en hoe ze hun buurt waarderen en de buurtcohesie ervaren. Ook hier komt een gevarieerd beeld naar voren. De gevestigde bovenlaag en culturele middengroep zijn relatief het vaakst actief als vrijwilliger of in buurt gerelateerde activiteiten, al worden de verschillen met andere groepen wel kleiner tussen 2010 en 2019. Het aandeel vrijwilligers en buurtparticipanten is lager onder de verbonden lagere groep en precariaat, maar de actieven binnen deze groepen zetten zich wel frequenter in. Daarnaast is de buurtwaardering en ervaren cohesie meer afhankelijk van de buurt waar men woont dan van de sociale groep waar men toe behoort. De buurtwaardering en ervaren cohesie zijn het laagst in de focuswijken en nemen ook af tussen 2010 en 2019. In de focuswijken heeft de verbonden lagere groep de meeste waardering voor de buurt en ervaart de meeste cohesie.

7.2 Verklaringen en reflectie

Om de veranderingen in de klassenstructuur van Rotterdam beter te begrijpen, wijzen we op een aantal structurele processen die plaatsvinden in de woningmarkt, de arbeidsmarkt en in het onderwijsniveau van de populatie. Deze processen hangen onderling met elkaar samen. Met de onderzoeksopzet in dit rapport kunnen we niet toetsen welke verklaringen het belangrijkste zijn, maar ze geven wel een indicatie van hoe de resultaten tot stand zijn gekomen.

Op de woningmarkt in Rotterdam neemt het aandeel sociale huurwoningen (corporatie eigendom) al decennia gestaag af. In 2000 bedroeg het aandeel sociale huurwoningen in de woningvoorraad 57%. In 2010 was dit aandeel geslonken tot 48% en in 2019 betrof dit aandeel 43%. Tegelijkertijd nam het aandeel koopwoningen

(eigenaar-bewoner) toe tot van 22% in 2000 tot 34% in 2014 (Gemeente Rotterdam, 2016). In de afgelopen tien jaar zien we echter een stagnatie van het aandeel koopwoningen in de voorraad en neemt het aandeel particuliere huurwoningen juist toe, van 18% in 2010 naar 22% in 2019.¹⁹

Daarnaast zijn de huizenprijzen de afgelopen 5 jaar sterk gestegen in Rotterdam. Tussen 2015 en 2020 is de gemiddelde WOZ-waarde in Rotterdam toegenomen van 146k naar 222k, een stijging van 52%. Ten opzichte van 2010 is de gemiddelde WOZ-waarde in 2019 met 17% gestegen (van 164k naar 192k). De inflatie in deze periode was 16%, dus de reële stijging van de WOZ-waarde is relatief klein (+1%).²⁰ Deze trends op woningmarkt verklaren ten dele waarom de verbonden lagere groep kleiner wordt in Rotterdam, aangezien woningbezit (huurder/koper) i.c.m. WOZ-waarde een indicator van economisch kapitaal is in de analyse. De verbonden lagere groep bevindt zich voornamelijk in sociale huurwoningen en dit deel van de woningvoorraad slinkt. Verder hebben de veranderingen in de klassenstructuur met betrekking tot wonen ook deels te maken met bepaalde afwijkingen in steekproef (zie kader 7.2).

De Rotterdamse arbeidspopulatie wordt gekenmerkt door twee grote ontwikkelingen, namelijk polarisering en flexibilisering (van der Aa et al., 2018). Polarisering refereert naar een toename van werkenden met een laag en hoog beroepsniveau, terwijl het aantal werkenden met middelbaar beroepsniveau kleiner wordt. De groei vindt met name plaats onder het aandeel werkenden met hoog beroepsniveau. Dit verklaart gedeeltelijk waarom groepen met veel kapitaal, de gevestigde bovenlaag en culturele middengroep, toenemen in de stad. Flexibilisering duidt verder op een groei van tijdelijk werk, uitzendwerk en zzp'ers, wat vaak gepaard gaat met een preciaire positie op de arbeidsmarkt. Hier lijkt een koppeling te bestaan met de opkomende middengroep, die ondanks het relatief sterke sociaal en cultureel kapitaal een zwakke economische positie heeft.

Een derde verklaring ligt in het sterk gestegen opleidingsniveau onder de Rotterdamse bevolking. Deze stijging wordt voor het grootste gedeelte veroorzaakt doordat de zittende bevolking hoger opgeleid raakt, maar selectieve verhuisbewegingen spelen ook een kleinere rol (Permentier, 2020). Nieuwe Rotterdammers die zich in de stad vestigen, zijn vaker hoger opgeleid dan de zittende bevolking. Het gestegen opleidingsniveau verklaart waarom groepen met veel cultureel kapitaal groeien in Rotterdam, terwijl groepen met weinig cultureel kapitaal, de verbonden lagere groep en stabiele middengroep, afnemen in grootte. Daarnaast is de cultuurparticipatie in Rotterdam ook toegenomen (zie Figuur 17 in bijlage). Dit hangt samen met het gestegen opleidingsniveau in de stad, maar kan ook deels komen door een groter cultuuraanbod (bioscopen, theaters, evenementen, etc.).

¹⁹ De cijfers in deze alinea zijn deels gebaseerd op het Woonvisie document van de gemeente Rotterdam (2016) en deels gebaseerd op eigen berekeningen op basis van de WBOB-bestanden. Het betreft de zelfstandige woningvoorraad van Rotterdam.

²⁰ Deze berekeningen zijn gebaseerd op gegevens van CBS Statline.

De data en methode in dit onderzoek bevatten een aantal beperkingen die enigszins van invloed zijn op de gepresenteerde uitkomsten. De data rondom huishoudinkomen, eigendomstype en WOZ-waarde zijn enigszins scheef verdeeld in 2010 en 2019 (zie Tabel 1). Afgaande op de eigendomsverhoudingen in de stad lijkt het aandeel kopers wat hoger in de steekproeven, vooral in 2019. Ook de hogere inkomensgroepen lijken oververtegenwoordigd in 2019. Deze potentiële oververtegenwoordiging kan echter niet exact worden vastgesteld omdat een directe vergelijking met populatiedata niet mogelijk is. Dit maakt het lastig te corrigeren voor afwijkingen in de steekproeven voor deze kenmerken middels een weging.

Daarnaast zou de stijging in WOZ-waardes in de periode 2010-2019 een sterke invloed kunnen hebben op veranderingen in de klassenstructuur, met als gevolg een toename van groepen met hoge WOZ-waarde (bijvoorbeeld gevestigde bovenlaag). Door te corrigeren voor inflatie in de analyse wordt dit 'probleem' echter ondervangen.

De meting van cultuurparticipatie is verder op een klein punt veranderd, waardoor participatie waarschijnlijk iets groter is in 2019 (zie bijlage).

Hoewel deze zaken naar alle waarschijnlijkheid een minimale invloed hebben op de resultaten, zijn ze toch noemenswaardig. Het heeft mogelijk tot een overschatting geleid van het aandeel van de culturele middengroep en gevestigde bovenlaag, met name in 2019. Ook de afname van de verbonden lagere groep tussen 2010 en 2019 kan hierdoor groter lijken. Deze veranderingen zijn in werkelijkheid dus waarschijnlijk wat kleiner dan hier is gerapporteerd.

7.3 Beleidsdoelen NPRZ

Een belangrijke vraag die resteert is wat de resultaten in dit rapport zeggen over in hoeverre het NPRZ op weg is haar doelen te behalen en of de investeringen van het programma hun effect sorteren. Het NPRZ heeft specifieke doelen als het gaat om Wonen, Werken en Onderwijs, zoals het terugdringen van het aantal werklozen en het verbeteren van prestaties op de Citoscore. De analyse in dit rapport gaat echter in op een breder doel van het NPRZ, namelijk:

- Het vergroten van het aandeel middengroepen op Zuid en daarmee het verschil met de G4 verkleinen.

Daarbij is er binnen NPRZ ook aandacht voor de rol van selectieve migratie (vertrek kansrijke bewoners, vestiging kansarme bewoners) en sociale stijgers.

We kunnen stellen dat het aandeel middengroepen op Zuid groeit, in acht nemende dat de middengroepen volgens onze typering een diffuus segment vormen. Het zijn vooral de culturele middengroep en opkomende middengroep die in aandeel toenemen, terwijl de verbonden lagere groep kleiner wordt. We kunnen op basis van de analyse alleen vaststellen of Zuid inloopt op de rest van Rotterdam. Dit is echter niet het geval. Vooral de kapitaalkrachtige groepen, de gevestigde bovenlaag en cultureel middengroep, groeien meer in de rest van Rotterdam terwijl het aandeel precariaat juist toeneemt op Zuid. Dit roept de vraag op in hoeverre het NPRZ ernaar moet streven om de veronderstelde 'achterstand' op de rest van Rotterdam en de overige G3 in te halen.

Op basis van de bevindingen in dit rapport kunnen geen valide uitspraken worden gedaan over processen van selectieve migratie en de rol van sociale stijgers (zie Permentier, 2019, 2020). De analyse toont wel dat op Zuid een groot deel van de bevolking bestaat uit de opkomende middengroep. De aanwezigheid van deze groep duidt erop dat er veel potentieel is voor sociale stijging op Zuid.

Zoals eerder gezegd, geven de bevindingen geen direct bewijs dat veranderingen in de klassenstructuur zijn toe te schrijven aan de inspanningen van het NPRZ. Het resultatenhoofdstuk bevat wel een aantal indicatoren van de 'knoppen' waar het NPRZ aan kan draaien, zoals de samenstelling van de woningvoorraad en het onderwijsbeleid. In de volgende paragraaf gaan we dieper in op de acties die NPRZ kan nemen om processen van verbetering op Zuid te versterken en processen van achteruitgang tegen te gaan.

7.4 Beleidsaanbevelingen NPRZ

De meerwaarde van dit rapport is geweest dat het een breder perspectief biedt op de bevolkingssamenstelling van Rotterdam Zuid. Met de verschillende sociale groepen kan meer rekening worden gehouden in het maken van beleid, om meer precies af te stemmen welke groepen in de stad aandacht behoeven. Het gaat in de eerste plaats dus om het erkennen dat de sociale samenstelling van Rotterdam vaak meer divers is dan op basis van, bijvoorbeeld, inkomens- of opleidingsgroepen alleen kan worden gesteld. We hebben zes aanbevelingen die zijn gericht op verschillende onderdelen van het sociaal beleid, zoals wonen, werken en participatie.

1. Ondersteun de opkomende middengroep: meer koopwoningen die ook voor starters betaalbaar zijn en actief arbeidsmarktbeleid

De opkomende middengroep is een groeiende groep op Zuid die aansluit bij de doelen van NPRZ. Velen van hen zijn nog relatief jong, ze hebben nog beperkt economisch kapitaal maar relatief veel sociaal en cultureel kapitaal en hebben dus potentieel om te stijgen op de maatschappelijke ladder. Dit is dus het type sociale stijger dat het NPRZ wil behouden op Zuid. Een cruciaal probleem op Zuid is het gebrek aan betere woonmogelijkheden, met name koopwoningen, voor deze sociale stijgers. Dit temeer omdat het aandeel koopwoningen, dat wil zeggen door eigenaren bewoonde woningen, op Zuid niet is toe- maar afgenomen – ten faveure van het aandeel particuliere huurwoningen. Om de opkomende middengroep voor Zuid te behouden moeten voldoende koopwoningen worden gebouwd, die ook voor starters betaalbaar zijn. Ook is het belangrijk dat er betaalbare huurwoningen beschikbaar blijven voor degenen uit de opkomende middengroep voor wie kopen nog geen optie.

Daarnaast moet het label 'opkomend' niet verbloemen dat een groot deel van deze groep een precare economische positie heeft, die waarschijnlijk tijdens de coronacrisis is verslechterd. Het is dus belangrijk deze groep adequate ondersteuning te bieden, ook op het gebied van inkomen en werk. Er kan gedacht worden aan tijdelijke financiële ondersteuning voor jonge werklozen, zodat ze niet in de schulden raken. Ook kunnen middelen vrij worden gemaakt voor omscholing, zodat mensen kans krijgen op een baan in een sector met meer stabiele werkgelegenheid. Dergelijke programma's kunnen aansluiten bij de huidige programma's van het NPRZ die erop zijn gericht om jongeren meer richting de zorg en techniek te bewegen

2. Help de verbonden lagere groep en het precariaat en benut hun burgerparticipatie

Wat verder opvalt in de bevindingen is dat de verbonden lagere groep afneemt, maar dat het precariaat ongeveer even groot blijft. Dit duidt op een zekere 'verharding' aan de onderkant van de klassenstructuur, waar mensen meer moeite hebben om aansluiting te vinden met de samenleving. In meerdere buurten op Zuid gaat het om 1 op de 4 bewoners of meer. Het precariaat kent relatief veel werklozen en gepensioneerden. Het is belangrijk dat er voldoende voorzieningen voor deze groep aanwezig zijn om sociaal isolement tegen te gaan. Dit betreft niet alleen hulpverlening vanuit wijkteams, maar ook organisaties zoals buurthuizen of buurttuinen. Investeren in de sociale infrastructuur in buurten is dus nodig. Een positief punt is dat het vrijwilligerswerk en buurtparticipatie is gestegen onder het precariaat tussen 2010 en 2019 en dat deze groep samen met de lagere groep het meest frequent actief is in dergelijke activiteiten.

3. Investeer in de sociale infrastructuur, behoud het sociale weefsel in wijken

Om middengroepen voor Zuid te behouden of zelfs aan te trekken, is naast geschikte woningen ook een attractieve woonomgeving belangrijk. Als bewoners zich niet prettig voelen in de buurt zijn ze eerder geneigd te vertrekken. Een belangrijk aspect van de woonomgeving is de sociale infrastructuur, dat wil zeggen de fysieke omstandigheden in een buurt in termen van de kwaliteit van gebouwde omgeving, het uiterlijk van publieke ruimte (straten, parken, pleinen) en de aanwezigheid van – ook voor middengroepen aantrekkelijke – voorzieningen. Een kwalitatief goede sociale infrastructuur is belangrijk omdat het mensen aantrekt, die elkaar op straat, in winkels of andere voorzieningen kunnen ontmoeten en elkaar wellicht enigszins leren kennen ('publieke familiariteit'). Zo draagt een goede sociale infrastructuur bij aan het behoud van het sociale weefsel van de wijk.

Tegelijkertijd zien we juist in buurten met relatief veel goedkope huurwoningen en veel lage inkomens een zekere afname van sociaal kapitaal. In de afgelopen jaren zijn er veel nieuwsberichten verschenen waarin de negatieve effecten werden belicht van herstructureringsoperaties op sociale cohesie en netwerken in de buurt. Er lijkt hier een verband te bestaan tussen de ingrepen in de woningmarkt en het afgenomen sociaal kapitaal in het lagere segment, al is dit niet direct aan te tonen. Het woonbeleid zou in ieder geval meer rekening kunnen houden met het aanwezige sociale weefsel in buurten. Lokale netwerken vormen vaak een belangrijke bron van steun voor bewoners uit het lagere segment. Bij herstructurering van buurten zou dus goed moeten worden gekeken hoe de impact op het lokale sociale weefsel zo minimaal mogelijk kan worden gehouden.

4. Geef lagere sociale groepen meer stem bij stedelijke planvorming

We zagen grote verschillen in de mate waarin groepen zijn betrokken bij het maken van plannen voor de stad of buurt. Het NPRZ kan hierin een belangrijke rol spelen door de participatie in het eigen programma te vergroten. Momenteel is er maar één positie binnen het NPRZ voor vertegenwoordiging vanuit de bewoners (Dol et al., 2019). Deze formele vertegenwoordiging kan worden uitgebreid door meer diverse bewoners uit Zuid in deze raad deel te laten nemen. Daarbij is het wel belangrijk dat mensen uit verschillende groepen zich serieus voelen genomen. Uit recent onderzoek naar ongelijkheid in representatie in burgerinitiatieven blijkt dat vooral mensen met weinig cultureel kapitaal zich vaak geen legitieme actor voelen (Visser, 2018). Dat wil zeggen, ze voelen zich niet gehoord omdat ze het gevoel hebben dat op hen wordt neergekeken. Bij gelijke representatie hoort dus ook gelijke waardering en zeggenschap.

5. Bewaak de balans in de bevolkingssamenstelling op Zuid door gericht woningbeleid

Het NPRZ is erop gericht om meer balans in de bevolkingssamenstelling op Zuid te krijgen. De analyse laat zien dat er nog grote verschillen binnen Zuid bestaan. De meest kapitaalkrachtige groepen (gevestigde bovenlaag en culturele middengroep) wonen hoofdzakelijk in buurten zoals Kop van Zuid en Katendrecht, terwijl ze grotendeels afwezig zijn in de focuswijken. Het aandeel van andere groepen uit het middensegment en lagere segment groeit op Zuid, maar niet in de oeverzijde buurten zoals Kop van Zuid en Katendrecht. De vraag is dus hoe de nieuwe balans op Zuid zich momenteel ruimtelijk sorteert. Het risico bestaat dat bepaalde groepen te veel geconcentreerd raken in bepaalde buurten. Het woonbeleid van het NPRZ kan rechtstreeks invloed uitoefenen op wat voor soort groepen waar komen te wonen, aan de hand van het type huizen dat er wordt gebouwd. Dit woningbeleid dient er dus rekening mee te houden dat er een ook een goede balans binnen buurten ontstaat, in plaats van dat groepen geconcentreerd raken in bepaalde buurten.

6. Meer grip op de woningmarkt, verminder invloed van particuliere beleggers en speculanten

Zoals eerder opgemerkt, steeg het aandeel particuliere huur op de woningmarkt de afgelopen tien jaar ten koste van het aandeel sociale huur- en koopwoningen. Hoewel een zeker aandeel particuliere huur nodig is om (jonge) middengroepen aan te trekken op Zuid, zullen zij zich hier niet definitief vestigen als er te weinig koopwoningen op Zuid zijn. De groei van particuliere huur is vooral te wijten aan de toenemende invloed van beleggers, speculanten en investeerders op de woningmarkt die panden opkopen om tegen hoge huurprijzen te verhuren (Bosma et al., 2018). Deze praktijken hebben tevens invloed op de huizenprijzen, waardoor het kopen van een woning voor middengroepen steeds lastiger wordt. Om de doelen van het NPRZ te behalen is het belangrijk dat er voldoende betaalbare koopwoningen op Zuid zijn. De gemeente beschikt over voldoende instrumenten om dit af te dwingen voor de nieuwgebouwde woningvoorraad, maar voor de bestaande woningvoorraad is er nog relatief weinig mogelijk. Om te zorgen dat bewoners voorrang krijgen op de woningmarkt kan bijvoorbeeld gedacht worden aan zelfbewoningsplicht of een antispeculatie-beding.

8.1 Beschrijving Wijkprofiel

De Wijkonderzoek enquête van het Wijkprofiel is afgenomen in 2010 en 2019 middels een gestratificeerde steekproef, waarbij op buurtniveau *random sampling* plaatsvond. Het doel van de enquête was om voor elke buurt een representatieve groep respondenten te werven, zodat de buurten met elkaar vergeleken kunnen worden. De doelpopulatie bestond uit inwoners van de gemeente Rotterdam van 15 jaar en ouder.²¹ De Basis Registratie Personen gold als steekproefkader. Uit deze adressenlijst kon een willekeurig lid uit een huishouden worden gekozen om deel te nemen aan de enquête. Middels brieven werden respondenten uitgenodigd om de enquête in te vullen. Daarnaast konden respondenten ook telefonisch worden benaderd. Telefoonnummers werden verworven via daarvoor gespecialiseerde bureaus. In de Tabel 5 staan een aantal kenmerken van de enquêtes uit 2010 en 2019.

Tabel 5 Kenmerken van de Wijkonderzoek enquêtes uit 2010 en 2019

Kenmerk	2010	2019
Aantal buurten	70	71
Netto respons	23%	19%
Extra talen beschikbaar	Turks, Arabisch, Berbers, Kaapverdiaans	Engels, Turks, Arabisch, Portugees, Pools
Methode	Online: 35%, Telefonisch: 38%, Schriftelijk: 17%, Face-to-face: 10%	Online: 72%, Telefonisch: 16%, Schriftelijk: 12%
N definitieve steekproef	11,830	14,662

Na het selecteren van de respondenten van 18 jaar en ouder, bleven 11,661 respondenten in 2010 over. Een aantal respondenten met missende waarden zijn verwijderd voor de latente klassenanalyse. Uiteindelijk bleven 11,398 respondenten over, wat betekent dat 2.3% van de respondenten is verwijderd. Voor 2019 ging het aantal respondenten van 14,346 naar 13,495, wat op een reductie van 5.9% neerkomt.

8.2 Metingen

Huishoudinkomen

De vraag voor deze meting bedroeg: "In welke klasse valt het gezamenlijk netto (=schoon) maandinkomen van uw huishouden?"

Toelichting: Uitkeringen, pensioengelden, alimentatie en dergelijke zijn ook inkomen. Niet meegerekend worden vakantiegeld, kinderbijslag en kortingen en toeslagen die u van de Belastingdienst ontvangt, zoals zorgtoeslag, huurtoeslag, kindertoeslag en kinderopvangtoeslag of teruggaven van de Belastingdienst."

De antwoord categorieën in 2010 en 2019 staan hieronder. De bedragen uit 2019 staan tussenhaakjes.

1. Minder dan € 1.000 per maand (Minder dan € 1.150 per maand)
2. € 1.000 tot € 1.350 per maand (€ 1.150 tot € 1.600 per maand)
3. € 1.350 tot € 1.750 per maand (€ 1.600 tot € 2.150 per maand)
4. € 1.750 tot € 3.100 per maand (€ 2.150 tot € 3.500 per maand)
5. € 3.100 en meer per maand (€ 3.500 of meer per maand)
6. Weet niet
7. Wil niet zeggen

Respondenten die 'weet niet' of 'wil niet zeggen' hebben geantwoord, hebben een missende waarde toegewezen gekregen. Het aantal missende waarden bedroeg 20.1% in 2010 en 26.0% in 2019. Middels een lineaire regressieanalyse zijn deze scores geïmputeerd. Daarvoor zijn de volgende variabelen gebruikt: opleidingsniveau, werkend (ja/nee), eenouderhuishouden (ja/nee), autochtoon (ja/nee), vrouw (ja/nee), leeftijd, leeftijd gekwadrateerd, subjectieve gezondheid, rondkomen en uren gewerkt (alleen in 2019). Missende waardes op inkomen kregen een geobserveerde score toegewezen die zo dicht mogelijk bij de regressielijn lag. De verklaarde variantie van het model was 54.3% in 2010 en 54.4% in 2019. De voorspelde scores voor respondenten zijn gehercodeerd naar de corresponderende originele waarden van de variabelen (1-5).

De scores zijn vervolgens verder gecodeerd om het huishoudinkomen deels te standaardiseren. Dit is gedaan volgens de volgende omzetting:

1. Minima = 1e categorie plus {de 2e categorie als het huishouden geen alleenstaande betreft}
2. Tussen minimum en modaal = {de 2e categorie als het huishouden een alleenstaande betreft} plus 3e categorie
3. Tussen modaal en 2 x modaal = 4e categorie
4. Meer dan 2 x modaal = 5e categorie.

WOZ-waarde woning

In 2010 is gevraagd in de enquête of respondenten in een koopwoning of huurwoning woonden. In 2019 is deze informatie uit het zogenoemde WBOB-bestand gehaald. Er is een koppeling gemaakt tussen de enquêtedata en de WOZ-waarde van woningen in het betreffende jaar. Dit was mogelijk voor het postcode-6 niveau. Dit betekent dat voor elke respondent in de enquête bekend is wat de mediaanwaarde van een woning is in het postcode-6 gebied waar hij of zij woont. Een pc6-gebied bevat gemiddeld zo'n vijftig adressen. Verder is een onderscheid gemaakt tussen kopers en huurders, omdat kopers tenminste voor een deel beschikken over de WOZ-waarde van hun woning.

Sociale steun

De volgende stellingen zijn gebruikt om sociale steun te meten. Respondenten moesten aangeven in hoeverre ze het eens waren met de stellingen:

- Er zijn slechts weinig mensen met wie ik echt kan praten
- Zelfs van je naaste familieleden kan je weinig belangstelling meer verwachten

- Vaak voel ik me in de steek gelaten
- Er is niemand die speciaal belangstelling voor je heeft

De volgende antwoord categorieën waren beschikbaar: helemaal eens (1), eens (2), niet eens niet oneens (3) oneens (4) helemaal oneens (5) weet niet / geen mening (6). Respondenten moesten tenminste 3 valide antwoorden hebben om een score op de schaal te krijgen. De schaal is zo gecodeerd dat een hogere score duidt op meer ervaren steun. De Cronbach's alpha was .85 in 2010 en .84 in 2019.

Contractfrequentie vrienden

De volgende vraag is gebruikt om contactfrequentie met vrienden te meten: "De volgende vragen gaan over ontmoetingen, telefonische en/of schriftelijke contacten en contacten via het internet met mensen die niet bij u in huis wonen. Hoe vaak heeft u contact met ...?"

- ... vrienden, vriendinnen of echt goede kennissen?"

In 2010 waren er vijf antwoord categorieën: minstens één keer per week (1), twee of drie keer per maand (2), één keer per maand (3), minder dan één keer per maand (4) en nooit (5). In 2019 was er nog een extra antwoord categorie: bijna dagelijks.

Opleidingsniveau

De vraag voor opleidingsniveau betrof: "Wat is uw hoogst genoten schoolopleiding die u met een diploma heeft afgerond?"

In 2010 betroffen de antwoord categorieën:

1. Geen opleiding met diploma afgerond
2. Lager onderwijs/basisonderwijs (incl. LAVO en VGLO)
3. LBO (Ambachtsschool, LTS, LEAO, LAS, huishoudschool)
4. MAVO, (M)ULO
5. VMBO
6. MBO (MTS, KMBO, UTS, MEAO, INAS)
7. HAVO, VWO (incl. atheneum, lyceum, gymnasium, HBS en MMS)
8. HBO
9. Universiteit (wetenschappelijk onderwijs)
10. Anders, namelijk: ...
11. Wil niet zeggen

In 2019 betroffen de antwoord categorieën:

1. Geen onderwijs
2. Lager onderwijs (basisschool, speciaal onderwijs)
3. Lager beroepsonderwijs (LBO) of praktijkonderwijs
4. MAVO, VBO of VMBO
5. MBO (middelbaar beroepsonderwijs)
6. MULO of MMS
7. HAVO
8. HBS, VWO, lyceum, atheneum of gymnasium
9. HBO (hoger beroepsonderwijs)
10. Wetenschappelijk onderwijs (universiteit)
11. Anders, namelijk: ...
12. Wil niet zeggen

De zesde antwoordcategorie uit 2019 (MULO of MMS) is onder een laag opleidingsniveau geschaard, omdat dit voor (M)ULO ook is gedaan in 2010. Er zit hierdoor wel een kleine vertekening in de data, aangezien MMS in 2010 tot middelbaar opleidingsniveau is gerekend. Verder correspondeert deze opleidingsmeting niet exact met hoe de grens tussen laag en middelbaar opgeleid wordt bepaald in populatiegegevens. In de administratieve data ligt deze namelijk bij MBO2.

Cultuurparticipatie

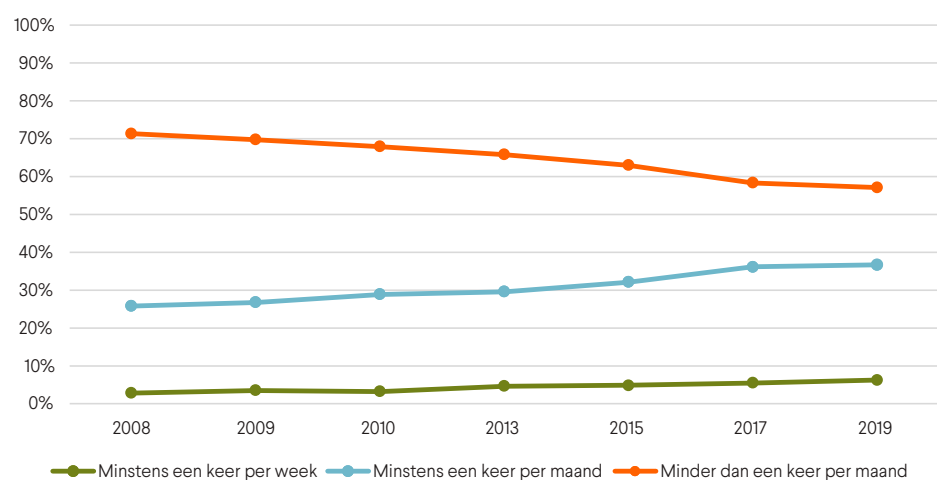
De volgende vraag is in 2010 gesteld: “Kunt u aangeven hoe vaak u ...?”

- Naar een theatervoorstelling, concert, cultureel festival gaat en/of een museum bezoekt?”

De antwoord categorieën waren: minstens één keer per week (1), twee of drie keer per maand (2), één keer per maand (3), minder dan één keer per maand (4) en nooit (5). In 2019 was er ook nog de volgende mogelijkheid: meerdere keren per week.

In 2019 is de stelling aangepast: “... een film- of theatervoorstelling, concert, cultureel festival en/of een museum bezoekt?”. In dit jaar werd er dus ook gevraagd naar bezoek aan films. Dit kan ervoor zorgen dat cultuurparticipatie in 2019 ‘kunstmatig’ hoger lag dan in 2010. Een analyse van deze stelling laat echter zien dat dit meevalt. Figuur 17 toont de antwoorden op deze stelling voor het Wijkonderzoek tussen 2008 en 2019. De stelling werd in 2013 veranderd. Er is een kleine toename in het aandeel respondenten dat minstens één keer per week, maar er zijn geen grote veranderingen te zien in dit jaar.

Figuur 17 Verdeling cultuurparticipatie in Wijkprofiel tussen 2008 en 2019

8.3 Latente klassenanalyse en robuustheidchecks

De latente klassenanalyse is uitgevoerd met behulp van de Stata plug-in die is ontwikkeld door Lanza et al. (2018). De parameters van het model worden geschat via maximum likelihood, daarbij gebruik makende van het expectation-maximization (EM) algoritme. Missende waarden in de analyse worden geschat door het EM-algoritme (de analyse had 10.9% missende waarden). De modellen zijn geschat met 25 verschillende startwaardes.

Het bepalen van het beste model hangt af van een aantal theoretisch en methodologische afwegingen. Meestal wordt het model met de laagste BIC gekozen (Oberski, 2016). De BIC wordt als volgt berekend:

- $-2LL + m * \ln(n)$, waarbij $-2LL$ minus tweemaal de log-likelihood van het model is, m het aantal geschatte parameters en n het aantal observaties.

In Tabel 6 staan de statistische parameters van latente klassenanalyses met een verschillend aantal klassen. Dit betreffen de uitkomsten van de gepoolde data, waarin de data uit 2010 en 2019 dus is samengevoegd voor de analyse. Een model met zeven klassen heeft de laagste BIC. Zoals de resultaten in dit rapport laten zien, is dit model ook theoretisch goed te interpreteren. We merken wel op dat de Entropy R^2 , een criterium voor de mate van onzekerheid rondom classificatie, over het algemeen laag is. Dit duidt erop dat niet alle respondenten even duidelijk kunnen worden ingedeeld in een van de zeven klassen op basis van hun scores op de variabelen.

Verder hebben we ook een aantal extra analyses uitgevoerd om te onderzoeken in welke mate de uitkomsten anders zijn wanneer niet de gepoolde data wordt gebruikt en wanneer de missende waarden op inkomen niet geïmputeerd zijn. De analyses op de aparte bestanden van 2010 en 2019 zijn respectievelijk weergegeven in Tabel 7 en 8. Tabel 7 toont dat de BIC het laagste is voor een model met 6 klassen, al verschilt deze waarde nauwelijks voor het model met 5 of 7 klassen. In Tabel 8 is verder te zien dat een model met 5 klassen de laagste BIC heeft. De analyses op de aparte bestanden tonen dus niet eenduidig dat het model met 7 klassen statistisch de optimale oplossing geeft. De 7-klassen modellen uit Tabel 7 en 8 geven echter wel soortgelijke groepen als die in dit rapport zijn beschreven. Ten slotte toont Tabel 9 dat een model met 7 klassen de laagste BIC heeft wanneer de missende waarde op inkomen uit de analyse worden gelaten. Dit bevestigt dat deze missende waarde geen grote invloed hebben op de algemene resultaten. We hebben in dit rapport ervoor gekozen om de resultaten te presenteren van de analyse op het gepoolde databestand, omdat in deze analyse de sociale groepen in 2010 en 2019 tegelijkertijd worden geïdentificeerd.

Tabel 6 Statistische parameters voor verschillende latente-klassenmodellen, analyse op de gepoolde dataset (2010-2019)

Model	Resid. df	Entropy R ²	Adjusted BIC	BIC	AIC	Log-likelihood (pseudo)
3 klassen	1251	0.607	3990.5	4130.3	3772.9	-137984
4 klassen	1236	0.581	2959.9	3147.4	2668.2	-137417
5 klassen	1221	0.546	2663.2	2898.3	2297.3	-137181
6 klassen	1206	0.530	2520.8	2803.6	2080.8	-137058
7 klassen	1191	0.515	2443.9	2774.4	1929.7	-136967
8 klassen	1176	0.533	2457.7	2835.9	1869.4	-136922
9 klassen	1161	0.512	2476.7	2902.6	1814.2	-136879
10 klassen	1146	0.588	2527.3	3000.8	1790.6	-136888

Noot: log-likelihood is een pseudo functie omdat gewichten zijn gebruikt

Tabel 7 Statistische parameters voor verschillende latente-klassenmodellen, analyse voor 2010

Model	Resid. df	Entropy R ²	Adjusted BIC	BIC	AIC	Log-likelihood (pseudo)
3 klassen	1251	0.573	2785.8	2925.7	2602.6	-61864
4 klassen	1236	0.561	2420.7	2608.2	2175.1	-61636
5 klassen	1221	0.534	2256.5	2491.6	1948.4	-61507
6 klassen	1206	0.621	2208.7	2491.5	1838.1	-61437
7 klassen	1191	0.616	2165.0	2495.5	1732.0	-61369
8 klassen	1176	0.619	2163.2	2541.4	1667.7	-61322
9 klassen	1161	0.634	2190.5	2616.3	1632.6	-61289
10 klassen	1146	0.618	2225.8	2699.3	1605.5	-61261

Noot: log-likelihood is een pseudo functie omdat gewichten zijn gebruikt

Tabel 8 Statistische parameters voor verschillende latente-klassenmodellen, analyse voor 2019

Model	Resid. df	Entropy R ²	Adjusted BIC	BIC	AIC	Log-likelihood (pseudo)
3 klassen	1251	0.639	2792.4	2932.2	2601.8	-75522.02
4 klassen	1236	0.596	2248.1	2435.6	1992.5	-75202.4
5 klassen	1221	0.615	2188.3	2423.5	1867.8	-75125.01
6 klassen	1206	0.606	2163.6	2446.4	1778.0	-75065.13
7 klassen	1191	0.551	2142.9	2473.4	1692.3	-75007.3
8 klassen	1176	0.547	2162.4	2540.6	1646.9	-74969.58
9 klassen	1161	0.572	2208.7	2634.5	1628.1	-74945.21
10 klassen	1146	0.541	2262.3	2735.8	1616.8	-74924.51

Noot: log-likelihood is een pseudo functie omdat gewichten zijn gebruikt

Tabel 9 Statistische parameters voor verschillende latente-klassenmodellen, analyse met missende waarden op inkomen verwijderd

Model	Resid. df	Entropy R ²	Adjusted BIC	BIC	AIC	Log-likelihood (pseudo)
3 klassen	1251	0.649	3969.7	4109.5	3762.5	-109785
4 klassen	1236	0.619	2946.6	3134.1	2668.8	-109223
5 klassen	1221	0.582	2657.1	2892.3	2308.7	-109028
6 klassen	1206	0.558	2547.2	2830.1	2128.2	-108923
7 klassen	1191	0.568	2469.7	2800.2	1980.0	-108834
8 klassen	1176	0.586	2454.8	2832.9	1894.5	-108776
9 klassen	1161	0.586	2461.9	2887.7	1831.0	-108730
10 klassen	1146	0.602	2491.9	2965.4	1790.3	-108694

Noot: log-likelihood is een pseudo functie omdat gewichten zijn gebruikt

8.4 Representativiteit en ontwikkeling gewichten

In Tabel 10 staan de populatie- en steekproefverdelingen weergegeven voor Rotterdam in 2010 en 2019 voor alle personen van 18 jaar en ouder. Aan de hand van deze verdelingen zijn de gewichten ontwikkeld middels een methode die bekend staat als raking (zie Kulas et al., 2018). De gewichten die voortkwamen uit deze procedure zijn verder getrimd op het 1ste en 99ste percentiel om te lage of hoge gewichten te voorkomen. Met betrekking tot opleiding was er een kleine mismatch tussen de vragenlijst meting en de populatiedefinitie (zie bijlage 8.2). Met dank aan Paul de Graaf voor het aanleveren van de relevante populatiegegevens rondom opleiding. Het buurtniveau is ook meegenomen (verhouding tussen respondent aantallen en aantal buurtbewoners, 71 buurten in totaal), maar de verhoudingen zijn niet gerapporteerd hier. Die zijn op aanvraag beschikbaar bij de auteur.

Tabel 10 Populatie- en steekproefverdelingen per kenmerk voor Rotterdam in 2010 en 2019, alle personen 18 jaar en ouder

Kenmerk	Categorieën	2010	2010	2019	2019
		steekproef %	populatie %	steekproef %	populatie %
Geslacht	Man	40.0	48.6	46.8	48.8
	Vrouw	60.0	51.4	53.2	51.2
Leeftijd	18-29	16.5	23.9	12.7	24.1
	30-49	39.0	36.8	31.2	34.7
	50-64	23.2	21.5	27.7	22.3
	65+	21.3	17.7	28.3	18.9
Etniciteit	Autochtoon	60.3	55.7	61.6	49.8
	Turks	7.0	6.9	4.0	7.2
	Marokkaans	3.9	5.0	2.1	5.9
	Antilliaans	3.0	3.1	2.3	3.6
	Surinaams	8.4	8.6	7.7	8.6
	Kaapverdisch	2.5	2.5	1.8	2.5
	Overig 2010	14.9	18.2		
	Overig niet-westers 2019			7.3	9.0
	Overig EU 2019			7.8	8.4
	Overig westers 2019			5.3	5.0
Huishouden	Alleenstaand	48.0	30.0	30.7	29.6
	Koppel zonder kinderen	23.2	28.5	35.4	27.2
	Koppel met kinderen	17.9	29.3	24.7	30.1
	Eenouderhuishouden	9.0	10.1	6.0	10.9
	Overig	1.8	2.1	3.2	2.2
Opleiding	Laag	38.4	41.2	28.8	31.9
	Midden	27.5	36.9	26.5	38.1
	Hoog	34.0	21.8	44.7	30.1
N		11,398	475,877	13,495	521,314

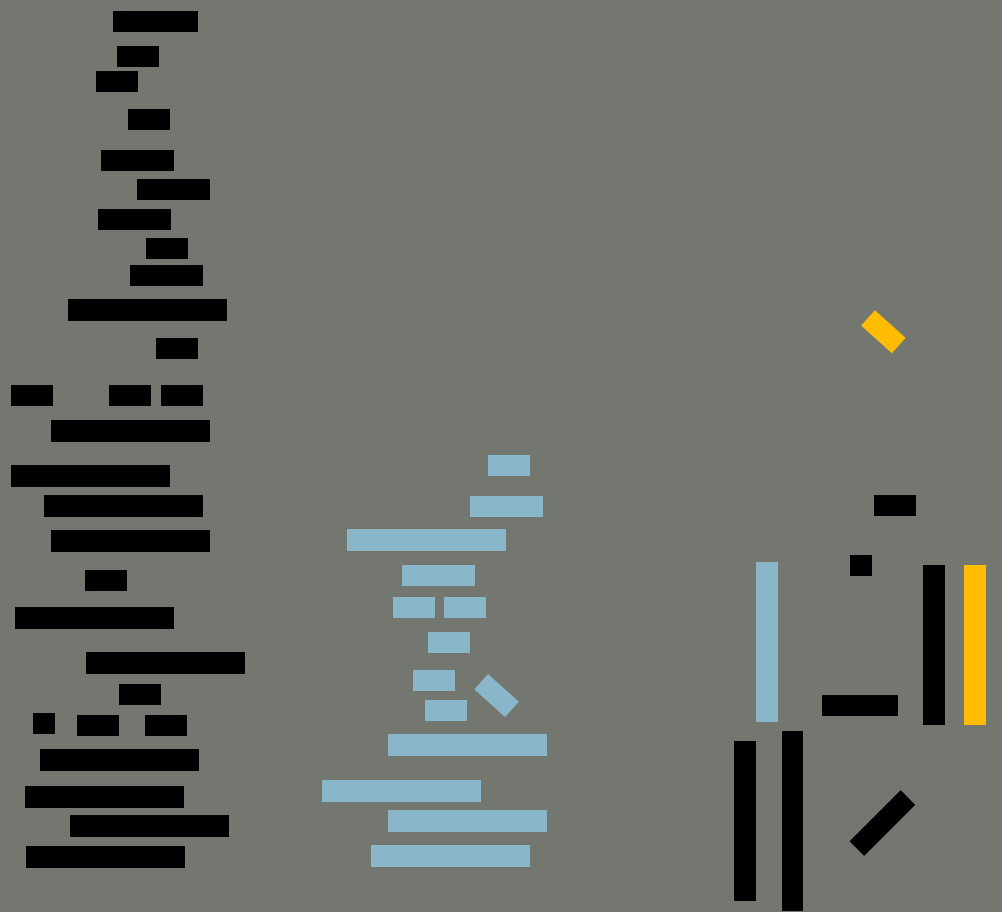
8.5 Tabel sociale groepen met betrouwbaarheidsintervallen

Tabel 11 Aandeel van sociale groepen in Rotterdam (2010-2019), met betrouwbaarheidsintervallen

Sociale groep	2010 %	Lager BI (95%) %	Hoger BI (95%) %	N	2019 %	Lager BI (95%) %	Hoger BI (95%) %	N
Gevestigde bovenlaag	9.8	9.3	10.4	1120	12.0	11.5	12.6	1626
Culturele middengroep	13.9	13.3	14.6	1585	19.8	19.1	20.5	2672
Stabiele middengroep	16.4	15.7	17.1	1866	13.6	13.0	14.2	1838
Contactarme middengroep	7.0	6.5	7.5	798	6.6	6.1	7.0	884
Opkomende middengroep	19.7	19.0	20.5	2247	21.7	21.0	22.4	2926
Verbonden lagere groep	20.6	19.8	21.3	2343	12.1	11.6	12.7	1638
Precariaat	12.6	12.0	13.2	1439	14.2	13.6	14.8	1911
Totaal	100			11,398	100			13,495

REFERENTIES

- Bosma, J., Hochstenbach, C., Fernandez, R. & Aalbers, M. (2018). De politiek van buy-to-let. *Beleid en Maatschappij*, 45(3), 288–298.
- de Graaf, P. (2020). Feitenkaart: Inkomensgegevens Rotterdam op gebieds- en buurtniveau 2017 en 2018*. Rotterdam: Onderzoek, Business en Intelligence.
- Dol, K., Hoekstra, J. & Kleinhans, R. (2019). *National Program Rotterdam South: Neighbourhood development in a large deprived urban area, Netherlands*. RELOCAL Case Study N° 20/33. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Engbersen, G., Custers, G., Glas, I. & Snel, E. (2019). *Maasstad aan de monitor: De andere lijstjes van Rotterdam*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.
- Engbersen, G., Snel, E. & Kremer, M. (2017). *De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare midden*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Gemeente Rotterdam (2016). *Woonvisie Rotterdam: Koers naar 2030 agenda tot 2020*. Rotterdam: College B&W.
- Kulas, J. T., Robinson, D. H., Smith, J. A. & Kellar, D. Z. (2018). Post-stratification weighting in organizational surveys: A cross-disciplinary tutorial. *Human Resource Management*, 57(2), 419–436.
- Lanza, S. T., Dziak, J. J., Huang, L., Wagner, A. T. & Collins, L. M. (2018). *LCA Stata plugin users' guide (version 1.2)*. The Methodology Center, Penn State.
- Nationaal Programma Rotterdam Zuid (2019). *Uitvoeringsplan 2019-2022*. Rotterdam: Programmabureau NPRZ.
- Oberski, D. (2016). *Mixture models: Latent profile and latent class analysis*. In J. Robertson & M. Kaptein (Eds.), *Modern statistical methods for HCI* (pp. 275–287). Berlijn: Springer.
- Permentier, M. (2019). *Stijging op Zuid: Een studie naar economische en ruimtelijke mobiliteit onder bewoners in Rotterdam Zuid 2012–2016*. Rotterdam: Onderzoek, Business en Intelligence.
- Permentier, M. (2020). *Verhuizingen van inkomensgroepen en opleidingsgroepen in Rotterdam Zuid: Een onderzoek naar selectieve verhuizingen in Rotterdam Zuid*. Rotterdam: Onderzoek, Business en Intelligence.
- Snel, E., Custers, G. & Engbersen, G. (2018). Ongelijkheid in de participatiestad: Stadsbuurten en burgerparticipatie. *Mens en Maatschappij*, 93 (1), 31-58
- Visser, V. (2018). *Towards a cultural explanation of political non-participation in citizens' initiatives: Feelings of entitlement and a 'taste for politics'*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam (scriptieonderzoek).

Ontwerp: Karin ter Look

DE HERVERDEELDE STAD
VERANDERINGEN IN DE BEVOLKINGSSAMENSTELLING
VAN ROTTERDAM ZUID

Gijs Custers